ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

Науково-практичний коментар

ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

Науково-практичний коментар

Видання четверте,
доповнене і перероблене

за заг. ред. д.ю.н., професора,
академіка Академії наук вищої школи України
М. М. Ясинка

ПРАВОВА ЄДНІСТЬ
РЕДАКЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ВИДАНЬ

Київ • Алерта • 2024

УДК 347.9(477)
Ц57

Ц57 Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. Вид. 4-те, перероб. та доп. / За заг. ред. д. ю.н., професора, академіка Академії наук вищої школи України М. М. Ясинка. Київ : Алерта, 2024. 928 с.

ISBN 978-617-566-852-8

В даному науково-практичному коментарі Цивільного процесуального кодексу України, з урахуванням останніх його змін, проведено науково-системний аналіз норм цивільного процесуального права з роз'ясненнями і коментуванням всіх його положень.

Коментар розрахований на працівників суду, прокуратури, адвокатури, юрисконсультів, викладачів і студентів вищих навчальних закладів та широкого наукового загалу.

УДК 347.9(477)

ISBN 978-617-566-852-8

© Авторський колектив, 2024
© Видавництво «Алерта», 2024

Богдан Й. Г. –
Гетманцев О. В. –
Гетманцев М. О. –
Запара С. І. –
Кіріяк О. В. –
Кройтор В. А. –
Кармаза О. О. –
Курило М. П. –
Кармаза Л. О. –
Каращук К. Л. –
Паскар А. Л. –
Притика Ю. Д. –
Татулич І. Ю. –
Риков В. В. –
Савчин Н. М. –
Стасів Н. С. –
Угриновська О. І. –
Федоренко Т. В. –
Феннич В. П. –
Ясинок М. М. –
Ясинок Д. М. –

Авторський колектив

Богдан Й. Г. – к.ю.н., доцент Львівський національний університет ім. І. Франка

Гетманцев О. В. – к.ю.н., доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Гетманцев М. О. – к.ю.н., старший дослідник, старший науковий співробітник, НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України

Запара С. І. – д.ю.н., професор, перший заступник Голови Національної служби посередництва і примирення

Кіріяк О. В. – к.ю.н., доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Кройтор В. А. – д.ю.н., професор, Харківський національний університет внутрішніх справ

Кармаза О. О. – д.ю.н., професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор Університету штучного інтелекту та цифровізації

Курило М. П. – д.ю.н., професор, Сумський національний аграрний університет

Кармаза Л. О. – к.ю.н., доцент, Інститут права та суспільних відносин

Каращук К. Л. – приватний виконавець, медіатор, адвокат, голова Комітету медіації та інших видів альтернативного врегулювання спорів при РПВУ, голова профспілки Національної спілки приватних виконавців у м. Києві

Паскар А. Л. – к.ю.н., доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Притика Ю. Д. – д.ю.н., професор, Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка

Татулич І. Ю. – к.ю.н., доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Риков В. В. – адвокат, заступник голови кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури міста Києва

Савчин Н. М. – к.ю.н., доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Стасів Н. С. – к.ю.н., помічник судді, Львівський окружний адміністративний суд

Угриновська О. І. – к.ю.н., доцент, Львівський національний університет ім. І. Франка

Федоренко Т. В. – к.ю.н., доцент, Інститут права та суспільних відносин університету «Україна»

Феннич В. П. – к.ю.н., доцент, професор кафедри цивільного права і процесу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Ясинок М. М. – д.ю.н., професор, академік, Сумський національний аграрний університет

Ясинок Д. М. – доктор філософії в галузі права, викладач кафедри міжнародних відносин, Сумський національний аграрний університет

Авторський колектив щодо коментованих статей

Кройтор В.А.	–	ст. 1–18 ЦПК України
Кіріяк О.В.	–	ст. 19–32, 209–273 ЦПК України
Риков В. В.	–	ст. 33–41 ЦПК України
Паскар А.Л.	–	ст. 42–75 ЦПК України
Гетманцев М.О.	–	ст. 76–119 ЦПК України
Гетманцев О.В.	–	ст. 120–142 ЦПК України
Запара С.І.	–	ст. 143–159 ЦПК України
Угриновська О.І.	–	ст. 160–173 ЦПК України
Стасів Н. С.	–	ст. 160–173 ЦПК України
Феннич В.П.	–	ст. 174–200 ЦПК України
Ясинок М.М.	–	201–205, 274–279, 293–356 ЦПК України
Курило М.П.	–	ст. 206–208, 280–292 ЦПК України
Татулич І.Ю.	–	ст. 357–387 ЦПК України
Богдан Й. Г.	–	ст. 388–429 ЦПК України
Савчин Н.М.	–	ст. 430–453 ЦПК України
Притика Ю.Д	–	ст. 454–461 ЦПК України
Кармаза Л.О.	–	ст. 462–487, 496–502 ЦПК України
Кармаза О.О.	–	ст. 488–495 ЦПК України
Каращук К. Л.	–	ст. 466, 476, 484, 491, 492 ЦПК України
Федоренко Т.В.	–	ст. 488–495 ЦПК України
Ясинок Д. М.	–	п. 4–1 ст. 251, п. 4–1 ч. 1 ст. 253, п. 1 ст. 247, ч. 4 ст. 248, ст. 259, ст. 300–1 – 300–5–ЦПК України

Глава 4.
Учасники судового процесу

§ 1. Учасники справи

Стаття 42. Склад учасників справи

1. У справах позовного провадження учасниками справи є сторони, треті особи.

2. При розгляді вимог у наказному провадженні учасниками справи є заявник та боржник.

3. У справах окремого провадження учасниками справи є заявники, інші заінтересовані особи.

4. У справах можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

5. У справах про оскарження рішення третейського суду, оспорювання рішення міжнародного комерційного арбітражу та про видачу виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу учасниками справи є учасники (сторони) третейського розгляду, особи, які не брали участі у третейському розгляді, якщо третейський суд вирішив питання про їхні права та обов'язки, а також сторони арбітражного розгляду.

1. Учасниками судового процесу є суб'єкти, які беруть участь у розгляді і вирішенні цивільних справ. В залежності від мети участі та характеру заінтересованості у результатах розгляду справи учасники судового процесу поділяються на три групи: 1) учасники справи; 2) представники; 3) інші учасники судового процесу.

Учасники справи це особи, які вступають у процес для захисту власних інтересів, матеріально і/або процесуально заінтересовані у результатах розгляду справи, або у випадку, якщо суд може вирішити питання про їх права та обов'язки. Вони є учасниками спірних матеріально-правових відносин, або захищають права та інтереси інших осіб.

Кваліфікуючою ознакою даної групи осіб є те, що вони наділені юридичним інтересом у результатах розгляду справи (*Немеш П. Ф. Юридичний інтерес як кваліфікуюча ознака групи осіб, які беруть участь у справі. Судова апеляція. 2011. № 4 (25). С. 78–81*). Юридичний інтерес може бути матеріально-правовим та процесуально-правовим. Матеріально-правовий інтерес полягає у намаганні особи відновити порушене, невизнане або оспорюване право, свободу чи інтерес. Матеріально-правовий інтерес характерний тільки для учасників спірних матеріально-правових відносин, і відповідно – сторін. Процесуально-правовий інтерес відображає прагнення учасника справи досягнути певного процесуального результату у формі відповідного судового рішення. Тільки процесуально-правовою заінтересованістю наділені органи і особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Всі решта учасники справи наділені як матеріально-правовою так і процесуально-правовою заінтересованістю.

Учасником справи особа стає з моменту звернення до суду або з моменту залучення або допуску судом для участі у справі. Стаття 4 ЦПК України встановлює, що жодна особа не може бути позбавлена права на участь у розгляді своєї справи.

Розгляд цивільних справ здійснюється у порядку позовного, наказного та окремого провадження. Саме в залежності від виду провадження визначається склад учасників справи та їх правове становище. Так, у випадках розгляду справи у порядку спрощеного або загального позовного провадження учасниками справи є сторони та треті особи. Сторони (позивач і відповідач) це учасники справи між якими виникнув спір про право. Треті особи (які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору та які не заявляють таких вимог) це учасники справи, які вступають у процес з метою захисту власних інтересів у разі, якщо суд може вирішити питання про їх права та обов'язки.

Учасниками справи, яка розглядається в порядку наказного провадження є заявник та боржник. За правилами наказного провадження розглядаються справи за заявами про стягнення грошових сум незначного розміру, щодо яких відсутній спір або про його наявність заявнику невідомо.

При розгляді справи у порядку окремого провадження учасниками справи є заявники та інші заінтересовані особи. Вони беруть участь у розгляді справ про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов для здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

Окрім зазначених суб'єктів, в усіх видах провадження, учасниками справи також можуть бути органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Це можуть бути органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокурор.

У порядку цивільного судочинства суди також можуть розглядати справи про оскарження рішень третейських судів та про видачу виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів. Учасниками таких справ є учасники (сторони) третейського розгляду та особи, які не брали участі у третейському розгляді, якщо третейський суд вирішив питання про їхні права та обов'язки. Сторонами третейського розгляду є позивач та відповідач. Згідно Закону України «Про третейські суди», позивачами є фізичні та юридичні особи, що пред'явили позов про захист своїх порушених чи оспорюваних прав або охоронюваних законом інтересів. Відповідачами є фізичні та юридичні особи, яким пред'явлено позовні вимоги (ст. 2).

При розгляді справ про оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу та про видачу виконавчого документа на примусове виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу учасниками справи є сторони арбітражного розгляду – позивач та відповідач. До міжнародного комерційного арбітражу можуть за угодою сторін передаватися: спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї із сторін знаходиться за кордоном, а також спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори між їх учасниками, а так само їх спори з іншими суб'єктами права України (*ч. 2 ст. 1 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж»*).

Стаття 43. Права та обов'язки учасників справи

1. Учасники справи мають право:

1) ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, копії, одержувати копії судових рішень;

2) подавати докази; брати участь у судових засіданнях, якщо інше не визначено законом; брати участь у дослідженні доказів; ставити питання іншим учасникам справи, а також свідкам, експертам, спеціалістам;

3) подавати заяви та клопотання, надавати пояснення суду, наводити свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб;

4) ознайомлюватися з протоколом судового засідання, записом фіксування судового засідання технічними засобами, робити з них копії, подавати письмові зауваження з приводу їх неправильності чи неповноти;

5) оскаржувати судові рішення у визначених законом випадках;

6) користуватися іншими визначеними законом процесуальними правами.

2. Учасники справи зобов'язані:

1) виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу;

2) сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи;

3) з'являтися в судове засідання за викликом суду, якщо їх явка визнана судом обов'язковою;

4) подавати усі наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази;

5) надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні;

6) виконувати процесуальні дії у встановлені законом або судом строки;

7) виконувати інші процесуальні обов'язки, визначені законом або судом.

3. У випадку невиконання учасником справи його обов'язків суд застосовує до такого учасника справи заходи процесуального примусу, передбачені цим Кодексом.

4. За введення суду в оману щодо фактичних обставин справи винні особи несуть відповідальність, встановлену законом.

5. Документи (в тому числі процесуальні документи, письмові та електронні докази тощо) можуть подаватися до суду, а процесуальні дії вчинятися учасниками справи в електронній формі з використанням Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом.

6. Процесуальні документи в електронній формі мають подаватися учасниками справи до суду з використанням Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи в порядку, визначеному Положенням про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів).

{Частина шоста статті 43 в редакції Закону № 1416-IX від 27.04.2021}

7. У разі подання до суду в електронній формі заяви по суті справи, зустрічного позову, заяви про збільшення або зменшення позовних вимог, заяви про зміну предмета або підстав позову, заяви про залучення третьої особи, апеляційної скарги, касаційної скарги та документів, що до них додаються, учасник справи зобов'язаний надати доказ надсилання таких матеріалів іншим учасникам справи.

Такі документи в електронній формі направляються з використанням Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи або її окремої підсистеми (модуля), що забезпечує обмін документами, шляхом надсилання до електронного кабінету іншого учасника справи, а у разі відсутності в іншого учасника справи електронного кабінету чи відсутності відомостей про наявність в іншого учасника справи електронного кабінету – у паперовій формі листом з описом вкладення.

Якщо інший учасник справи відповідно до частини шостої статті 14 цього Кодексу зобов'язаний зареєструвати електронний кабінет, але не зареєстрував його, учасник справи, який подає документи до суду в електронній формі з використанням електронного кабінету, звільняється від обов'язку надсилання копій документів такому учаснику справи.

Суд, направляючи такому учаснику справи судові виклики і повідомлення, ухвали у випадках, передбачених цим Кодексом, зазначає у цих документах про обов'язок такої особи зареєструвати свій електронний кабінет та можливість ознайомлення з матеріалами справи через Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему або її окрему підсистему (модуль), що забезпечує обмін документами.

{Частина сьома статті 43 в редакції Законів № 1416-IX від 27.04.2021, № 3200-IX від 29.06.2023}

8. Якщо документи подаються учасниками справи до суду або надсилаються іншим учасникам справи в електронній формі, на такі документи накладається кваліфікований електронний підпис учасника справи (його представника) відповідно до вимог законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги».

{Абзац перший частини восьмої статті 43 в редакції Закону № 2801-IX від 01.12.2022}

Якщо документи подаються учасниками справи до суду або надсилаються іншим учасникам справи в паперовій формі, такі документи скріплюються власноручним підписом учасника справи (його представника).

9. Якщо позов, апеляційна, касаційна скарга подані до суду в електронній формі, позивач, особа, яка подала скаргу, мають подавати до суду заяви по суті справи, клопотання та письмові докази виключно в електронній формі, крім випадків, коли судом буде надано дозвіл на їх подання в паперовій формі.

10. Якщо цим Кодексом встановлено вимогу щодо зазначення у змісті процесуального документа ідентифікаційного коду юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, а також реєстраційного номера облікової картки платника податків або номера і серії паспорта для фізичних осіб – громадян України, учасник справи, який є органом державної влади або іншим державним органом, не зареєстрованим за законодавством України як юридична особа, або посадовою особою, яка діє від імені такого органу, звільняється від обов'язку зазначення таких відомостей стосовно себе.

{Статтю 43 доповнено частиною десятою згідно із Законом № 3424-IX від 19.10.2023}

1. Для реалізації мети участі у процесі учасники справи наділяються комплексом цивільних процесуальних прав та обов'язків. Саме їх сукупність визначає специфіку процесуально-правового становища того чи іншого учасника справи. Цивільне процесуальне право учасника справи – це закріплена і гарантована цивільним процесуальним законодавством можливість його певної поведінки, спрямованої на захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів (*Цивільний процес України: Підручник; [за загальною ред. д. ю.н., доцента М.М. Ясинка].К.: Алерта, 2014. С. 109.*)

У цивільному процесі учасники справи мають право ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, копії, одержувати копії судових рішень. Також вони вправі ознайомлюватися з протоколом судового засідання, записом фіксування судового засідання технічними засобами, робити з них копії, подавати письмові зауваження з приводу їх неправильності чи неповноти.

Відкритість інформації щодо справи є однією із ключових засад цивільного судочинства. Ніхто не може бути позбавлений права на інформацію про дату, час і місце розгляду своєї справи або обмежений у праві отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи (ст. 8 ЦПК України). Порушення даного права було встановлено Європейським судом з прав людини у справі «Федоров і Федорова проти України» (Заява № 39229/03 від 1 липня 2011 року). Заявники скаржились на необґрунтованість рішення апеляційного суду та позбавлення заявника можливості бути присутнім в судовому засіданні апеляційного суду при розгляді його справи. Європейський Суд встановив порушення п. 1 ст. 6 Конвенції у зв'язку з тим, що під час розгляду апеляційним судом справи заявника не було дотримано принципу рівності сторін, оскільки судовий розгляд справи заявника відбувався за його відсутності, але за участю іншої сторони, яка мала можливість усно представляти свою позицію.

Ключову роль у цивільному судочинстві відіграє доказова діяльність учасників справи. Можливість обґрунтувати заявлені вимоги чи спростувати їх забезпечується комплексом прав учасників справи, які стосуються доказової діяльності у справі. Так, учасники справи мають право подавати докази, брати участь у судових засіданнях, брати участь у дослідженні доказів, ставити питання іншим учасникам справи, а також свідкам, експертам, спеціалістам.

Цивільне процесуальне законодавство також наділяє учасників справи комплексом прав, які дають можливість їм відігравати активну роль у процесі. Зокрема, це право подавати заяви та клопотання, надавати пояснення суду, наводити свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб тощо. При розгляді справи судом у порядку позовного провадження учасники справи викладають письмово свої вимоги, заперечення, аргументи, пояснення та міркування щодо предмета спору виключно у заявах по суті справи.

Учасники справи також мають право оскаржувати судові рішення у визначених законом випадках. Забезпечення права на апеляційний перегляд справи є однією із основних засад цивільного судочинства. Учасники справи можуть оскаржувати в апеляційному порядку незаконні і/або необґрунтовані рішення або ухвали суду. Оскаржувати судові рішення в касаційному порядку учасники справи мають право у разі неправильного застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Наведений перелік прав учасників справи не є вичерпним. В залежності від виду провадження, стадії розгляду справи та процесуально-правового становища учасники справи можуть бути наділені й іншими правами. Зокрема, вони мають право: подати заяву про забезпечення позову (ст. 151); клопотати про заміну одного заходу забезпечення позову іншим (ст. 156); брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції (ст. 212); ознайомитися із технічним записом судового засідання, протоколом судового засідання та протягом п'яти днів з дня проголошення рішення у справі подати до суду письмові зауваження щодо неповноти або неправильності їх запису (ст. 249); подати заяву про роз'яснення судового рішення (ст. 271); отримати копію технічного запису судового процесу (ч. 5 ст. 247) та ін.

Обов'язок сприяння учасникам судового процесу в реалізації ними цивільних процесуальних прав покладається на суд, який повинен створити належні умови для реалізації прав учасників справи.

2. Цивільне процесуальне законодавство покладає на учасників справи обов'язки. Цивільний процесуальний обов'язок учасника справи – це передбачена нормами цивільного процесуального законодавства необхідність його певної поведінки, яка забезпечується заходами процесуального примусу (*Цивільний процес України: Підручник; [за загальною ред. д.ю.н., доцента М.М. Ясинка]. К.: Алерта, 2014. С. 110.).* Обов'язки учасників справи покликані забезпечити належні умови розгляду і вирішення справи і сприяти реалізації їх мети і завдань участі у справі.

Коментована частина статті наводить загальні обов'язки усіх учасників справи. Так, вони зобов'язані виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу, звертатися до суду «Ваша честь», вставати, коли входить і виходить суд. За прояв неповаги до суду винні особи притягуються до адміністративної відповідальності у формі штрафу від 20 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ст. 185–3 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

Учасники справи зобов'язані сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи. Це є запорукою дотримання розумних строків розгляду справи та прийняттю правосудного рішення у справі. Створення належних умов розгляду і вирішення справи забезпечується обов'язком учасників справи з'являтися в судове засідання за викликом суду, якщо їх явка визнана судом обов'язковою, подавати усі наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази. Також особи повинні надавати суду повні та достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні та виконувати процесуальні дії у встановлені законом або судом строки.

Наведений перелік процесуальних обов'язків учасників справи не є вичерпним. Дана група учасників цивільного процесу може виконувати інші процесуальні обов'язки, визначені законом або судом. Наприклад, ст. 131 ЦПК України встановлює обов'язок учасників судового процесу повідомляти суд про зміну свого місця проживання (перебування, знаходження) та про причини неявки в судове засідання.

3. Суд запобігає зловживанню учасниками судового процесу їхніми правами та вживає заходів для виконання ними їхніх обов'язків. У разі невиконання учасниками справи покладених на них обов'язків суд застосовує до них заходи процесуального примусу (попередження, видалення із залу судового засідання, тимчасове вилучення доказів для дослідження судом, привід, штраф).

4. Введення суду в оману – це протиправна діяльність учасників судового процесу, яка полягає у повідомленні суду неправдивих даних щодо обставин справи, яка розглядається судом. Ст. 384 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за введення в оману суду. Зокрема, такі дії караються виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років. Введення суду в оману при обтяжуючих обставинах (штучне створення доказів, корисливі мотиви) карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

5. У зв'язку із запровадженням і функціонуванням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, учасники справи можуть подавати документи до суду та вчиняти процесуальні дії в електронній формі.

6. Подання до суду процесуальних документів в електронній формі за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) здійснюється

з дотриманням порядку, визначеному Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів).

Розроблення всіх підсистем (модулів) ЄСІТС та забезпечення їх функціонування здійснюються поетапно. У Положенні про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, затвердженого рішенням Вищої ради правосуддя від 17 серпня 2021 року № 1845/0/15–21 зазначається, що окремі підсистеми чи модулі Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи починають функціонувати за кожним етапом через 30 днів з дня опублікування оголошення Вищою радою правосуддя у газеті «Голос України» та на веб-порталі судової влади відповідного оголошення про створення та забезпечення функціонування відповідної підсистеми чи модуля ЄСІТС.

05 жовтня 2021 року було офіційно оголошено про запуск перших трьох підсистем (модулів) ЄСІТС: «Електронний кабінет»; «Електронний суд»; підсистема відеоконференцзв'язку. Цивільний процесуальний кодекс України у ч. 6 ст. 14 передбачає перелік суб'єктів, які зобов'язані реєструвати офіційні електронні адреси в ЄСІТС. Зокрема, до таких осіб віднесено адвокатів, нотаріусів, державних та приватних виконавців, арбітражних керуючих, судових експертів, органи державної влади та інші державні органи, зареєстровані за законодавством України як юридичні особи, їх територіальні органи, органи місцевого самоврядування, інші юридичні особи, зареєстровані за законодавством України. Зміни в частині обов'язкової реєстрації юридичними особами (приватної форми власності) електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, введено в дію 20.02.2024 року. Щодо інших суб'єктів, то вони реєструють свої електронні кабінети в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі або в її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами, за власним бажанням.

7. Коментована норма врегульовує порядок інформування учасників справи про надслані до суду документи через призму оновлених законодавчих положень щодо запровадження обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів у Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі представниками правничих професій, органами державної влади, місцевого самоврядування, юридичними особами тощо. Відповідно до запроваджених змін обов'язок надання доказу надсилання іншим учасникам справи копій поданих до суду документів покладається на учасника справи, який подав до суду документи в електронній формі. Однак цей обов'язок виникає лише у випадку подання до суду в електронній формі таких процесуальних документів як: заява по суті справи; зустрічний позов; заява про збільшення або зменшення позовних вимог; заява про зміну предмета або підстав позову; заява про залучення третьої особи; апеляційна скарга, касаційна скарга та документи, що до них додаються. Вказані документи надсилаються через Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему або її відповідну підсистему (модуль), яка забезпечує обмін документами, шляхом надсилання до електронного кабінету іншого учасника справи. Дозволяється надсилання іншим учасникам справи зазначених документів у паперовій формі листом з описом вкладення лише у разі відсутності в іншого учасника справи електронного кабінету чи відсутності відомостей про наявність в іншого учасника справи електронного кабінету. У таких випадках документи надсилаються у паперовій іформі з описом вкладення. Опис

вкладення за формою 107
цівник поштового зв'язку
на обох його примірниках
мірник опису вкладається
обов'язково зазначається
З огляду на це, доказом
оригінали розрахункового
поштового відділення, на
номеру поштового відпр

Учасник справи, який
танням електронного каб
тів такому учаснику спра
зобов'язаний зареєструв
надсилання судом таком
у випадках, передбачених
такої особи зареєструва
з матеріалами справи ч
або її окрему підсистем
спрощує процес комуні
кий та зручний доступ
документацію.

8. Всі документи, я
іншим учасникам справ
нним цифровим підпис
Закону України «Про е
кваліфікованим електр
підпис, що створюєть
підпису і базується на
щодо створення, обігу,
ються Законом Україн
від 22.05.2003 № 851-

Відповідно до пр
дених у постанові ві
від 10 лютого 2021 р
повинні надсилатися
реєстрацією офіційної
використанням елект

Документи, які п
учасникам справи в
ника справи або йог

9. У разі, якщо о
ною скаргою в елект
справи, клопотань та
Виняток з даного пр
дозвіл на їх подання

10. Коментована
змін до деяких зако

вкладення за формою 107 заповнюється відправником у двох примірниках. Працівник поштового зв'язку перевіряє відповідність вкладення опису, розписується на обох його примірниках і проставляє відбиток календарного штемпеля. Один примірник опису вкладається до поштового відправлення. Другий примірник, на якому обов'язково зазначається номер поштового відправлення, видається відправникові. З огляду на це, доказом надсилання іншим учасникам справи копій документів є оригінали розрахункового документу та опису вкладення, підписаного працівником поштового відділення, на якому перелічені відправлені документи, із зазначенням номеру поштового відправлення та відбитком календарного штемпеля.

Учасник справи, який подає документи до суду в електронній формі з використанням електронного кабінету, звільняється від обов'язку надсилання копій документів такому учаснику справи, який згідно положенням процесуального законодавства зобов'язаний зареєструвати електронний кабінет, але не зробив цього. У випадку надсилання судом такому учаснику справи судових викликів, повідомлень, ухвал у випадках, передбачених ЦПК України, у цих документах зазначається про обов'язок такої особи зареєструвати свій електронний кабінет та можливість ознайомлення з матеріалами справи через Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему або її окрему підсистему (модуль), що забезпечує обмін документами. Це значно спрощує процес комунікації між судом і учасниками справи, забезпечуючи швидкий та зручний доступ до необхідної інформації та зменшення витрат на паперову документацію.

8. Всі документи, які подаються учасниками справи до суду або надсилаються іншим учасникам справи в електронній формі скріплюються кваліфікованим електронним цифровим підписом учасника справи або його представника. Згідно п. 27 ст. 1 Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» під кваліфікованим електронним підписом слід розуміти удосконалений електронний підпис, що створюється з використанням засобу кваліфікованого електронного підпису і базується на кваліфікованому сертифікаті електронного підпису. Питання щодо створення, обігу, зберігання та використання електронних документів регулюються Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 № 851-IV.

Відповідно до правових висновків Великої Палати Верховного Суду, викладених у постанові від 3 червня 2021 року у справі № 9901/82/21 та у постанові від 10 лютого 2021 року у справі № 9901/335/20, документи в електронній формі повинні надсилатися з використанням сервісу «Електронний суд» із попередньою реєстрацією офіційної електронної адреси (електронного кабінету) та з обов'язковим використанням електронного цифрового підпису учасника справи.

Документи, які подаються учасниками справи до суду або надсилаються іншим учасникам справи в паперовій формі скріплюються власноручним підписом учасника справи або його представника.

9. У разі, якщо особа звернулася до суду з позовом, апеляційною чи касаційною скаргою в електронній формі, то всі подальші дії щодо подання заяви по суті справи, клопотань та письмових доказів вчиняються виключно в електронній формі. Виняток з даного правила допускається тільки у випадках, коли судом буде надано дозвіл на їх подання в паперовій формі.

10. Коментована частина була запроваджена Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення обов'язків учасників

судової справи» від 19.10.2023. Нововведення уточнюють, що у разі якщо ЦПК України передбачає вимогу щодо зазначення у змісті процесуального документа ідентифікаційного коду юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, а також реєстраційного номеру облікової картки платника податків або номеру і серії паспорта для фізичних осіб – громадян України, учасник справи, який є органом державної влади або іншим державним органом, не зареєстрованим за законодавством України як юридична особа, або посадовою особою такого органу, звільняється від обов'язку зазначення таких відомостей стосовно себе. Необхідність запровадження вищезазначених змін обумовлено тим, що згідно чинному законодавству органи державної влади та інші державні органи, а також інші юридичні особи реєструють електронний кабінет в обов'язковому порядку. Цей обов'язок також стосується органів державної влади та інших державних органів які не зареєстровані за законодавством України як юридичні особи, а також юридичних осіб зареєстрованих за законодавством іноземної держави. Однак враховуючи особливості своєї діяльності та статусу, ці суб'єкти не можуть отримати кваліфікований електронний підпис для реєстрації в Електронному кабінеті. Без такої можливості такі суб'єкти можуть бути обмежені у виконанні своїх повноважень.

Стаття 44. Неприпустимість зловживання процесуальними правами

1. Учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається.

2. Залежно від конкретних обставин суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, що суперечать завданню цивільного судочинства, зокрема:

1) подання скарги на судове рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин, заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, що спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення;

2) подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями;

3) подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер;

4) необґрунтоване або штучне об'єднання позовних вимог з метою зміни підсудності справи або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою;

5) укладення мирової угоди, спрямованої на шкоду правам третіх осіб, умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі.

3. Якщо подання скарги, заяви, клопотання визнається зловживанням процесуальними правами, суд з урахуванням обставин справи має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання.

4. Суд зобов'язаний вживати заходів для запобігання зловживанню процесуальними правами. У випадку зловживання процесуальними правами учасником судового процесу суд застосовує до нього заходи, визначені цим Кодексом.

1. Неприпустимість зловживання процесуальними правами є однією з основних засад цивільного судочинства. Зловживання процесуальними правами – це дії або

бездіяльність учасників процесуальних правовідносин, які спрямовані на реалізацію належних їм процесуальних прав з метою заподіяти майнову або нематеріальну шкоду іншим учасникам процесу, або як діяльність, спрямовану на реалізацію належній такій особі прав всупереч закону (*Петренко В. С. Механізми запобігання та протидії зловживанню процесуальними правами у цивільному судочинстві // Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії: матер. круглого столу (м. Одеса, 27 лист. 2015 р.). Одеса: Фенікс, 2015. С. 18.*). При зловживанні процесуальними правами учасники справи використовують надані права всупереч їх призначенню. Заборона зловживання процесуальними правами спрямована зокрема, на попередження тривалого розгляду справи та недобросовісної поведінки учасників судового процесу і/або їхніх представників.

2. Учасник справи розпоряджається своїми правами щодо предмета спору на власний розсуд. Кваліфікацію дій учасників судового процесу саме як зловживання процесуальними правами здійснює суд. При вирішенні даного питання враховуються конкретні обставини справи. Основним чинником, який впливає на кваліфікацію є те чи перешкоджають вони справедливому, неупередженому та своєчасному розгляду і вирішенню справи. Діями, які суд виходячи з конкретних обставин може визнати як зловживання процесуальними правами можуть бути оскарження судового рішення, яке не підлягає цьому, подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, заявлення завідомо безпідставного відводу, вчинення дій метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями та ін. Факт зловживання правами повинен бути зафіксований у відповідній мотивованій ухвалі суду. Перелік дій, які за своєю характеристикою суперечать завданням цивільного судочинства і які можуть бути визнані судом як зловживанням процесуальними правами не є вичерпним і залежить від конкретних обставин справи. Так, Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду у постанові № 274/4944/20 від 29.06.2022 вказав на те, що наявність в апеляційній скарзі образливих висловлювань на адресу судді суду першої інстанції є виявом неповаги до суду, що суперечить основним засадам (принципам) цивільного судочинства та проявом зловживанням заявником його процесуальним правом, невиконанням обов'язку керуватися завданням цивільного судочинства. Касаційний цивільний суд відмітив, що нецензурна лексика, образливі та лайливі слова чи символи, зокрема, для надання особистих характеристик учасникам справи, іншим учасникам судового процесу, їх представникам і суду (суддям) не можуть використовуватися ні у заявах по суті справи, заявах з процесуальних питань, інших процесуальних документах, ні у виступах учасників судового процесу та їх представників.

3. Вирішення питання про визнання чи невизнання тих чи інших дій як зловживанням процесуальними правами відноситься до виключної компетенції суду. Якщо учасник справи вчиняє певні дії, які є зловживанням суд може такі скарги, заяви чи клопотання залишити без розгляду.

4. ЦПК України закріплює імперативний обов'язок суду вживати необхідні заходи для запобігання зловживанню процесуальними правами. Такими є професійне керівництво ходом судового процесу, чітке роз'яснення прав і обов'язків учасників, реагування на будь-які спроби учасників зловживати наданими правами, звертати увагу на неприпустимість тієї чи іншої поведінки. У разі кваліфікації дій учасника як зловживання процесуальними правами суд може застосовувати заходи процесуального примусу. Зокрема ст. 148 ЦПК України передбачає, що суд

може постановити ухвалу про стягнення в дохід державного бюджету з відповідної особи штрафу у сумі до від 0,3 до трьох розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб у випадках зловживання процесуальними правами, вчинення дій або допущення бездіяльності з метою перешкоджання судочинству. У випадку зловживання стороною чи її представником процесуальними правами, або якщо спір виник внаслідок неправильних дій сторони, суд має право покласти на таку сторону судові витрати повністю або частково незалежно від результатів вирішення спору (ч. 9 ст. 141 ЦПК України). Це спрямовано на припинення зловживання правами учасниками процесу та запобігання створенню протиправних перешкод у здійсненні судочинства.

Стаття 45. Забезпечення захисту прав малолітніх або неповнолітніх осіб під час розгляду справи

1. Під час розгляду справи, крім прав та обов'язків, визначених статтею 43 цього Кодексу, малолітня або неповнолітня особа має також такі процесуальні права:

1) безпосередньо або через представника чи законного представника висловлювати свою думку та отримувати його допомогу у висловленні такої думки;

2) отримувати через представника чи законного представника інформацію про судовий розгляд;

3) здійснювати інші процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки, передбачені міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

2. Суд роз'яснює малолітній або неповнолітній особі її права та можливі наслідки дій її представника чи законного представника у разі, якщо за віком вона може усвідомити їх значення.

3. Суд сприяє створенню належних умов для здійснення малолітньою або неповнолітньою особою її прав, визначених законом та передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

1. Якщо учасниками справи є малолітні або неповнолітні особи законодавець передбачає додаткові гарантії захисту їх прав та інтересів. Окрім загальних процесуальних прав, якими наділяються усі учасники справи, малолітні й неповнолітні особи мають додаткові права, які враховують вікові та психологічні чинники даної категорії осіб. Оскільки вони є неповнолітніми, та не наділені цивільною процесуальною дієздатністю, вони беруть участь у справи через представників. Малолітня або неповнолітня особа може сама висловлювати свою думку або це може зробити її представник чи допомогти їй у цьому.

2. Всі процесуальні дії від імені та в інтересах малолітнього чи неповнолітнього учасника справи вчиняє його представник чи законний представник. Суд повинен роз'яснити дитині можливі наслідки тих чи інших дій представника, якщо за своїм віком та станом здоров'я вона здатна це зрозуміти. Відповідно до положень Європейської конвенції про здійснення прав дітей дитина має право отримувати інформацію, яка відповідає її віку й рівню розуміння. Вона надається для того, щоб дитина могла здійснювати свої права в повному обсязі, якщо надання цієї інформації не завдає шкоди її благополуччю. Суду слід переконатися в тому, що малолітня чи неповнолітня особа правильно оцінює інформацію, як слід сприймає та усвідомлює значення сказаного. У разі якщо дії законного представника суперечать інтересам

о бюджету з відповід-
гкового мінімуму для
и правами, вчинення
очинству. У випадку
правами, або якщо
о покласти на таку
ультатів вирішення
ння зловживання
равних перешкод

неповнолітніх

их статтею 43
процесуальні

ника вислов-
рої думки;
нформацію

обов'язки,
го надана

можливі
ком вона

ою або
кнарод-
країни.

давець
роце-
олітні
аної
есу-
тня
ти

г-
д

особи, яку він представляє, суд за власною ініціативою залучає відповідний орган чи особу, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

3. Дане положення передбачає особливу увагу суду до належного захисту прав, свобод та інтересів малолітніх або неповнолітніх осіб у цивільному процесі. Належними умовами для здійснення малолітньою або неповнолітньою особою її прав є такі умови, які сприяють оптимальному захисту її прав, свобод та інтересів. При цьому враховуються інтереси дитини, її вік, психологічні особливості та стан здоров'я. Наприклад, в силу ч. 2 ст. 13 ЦПК України у випадках, коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб суд має право збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001р. № 2402-III встановлює, що під час вчинення дій, пов'язаних з розлученням дитини з одним або обома батьками, а також інших дій, що стосуються дитини, в порядку, встановленому законом, судом заслуховується думка та побажання дитини (ст. 14).

Стаття 46. Цивільна процесуальна правоздатність

1. Здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи (цивільна процесуальна правоздатність) мають усі фізичні і юридичні особи.

1. Цивільна процесуальна правоздатність – це здатність мати цивільні процесуальні права і нести процесуальні обов'язки, тобто здатність бути учасником справи. Цивільною процесуальною правоздатністю наділені усі фізичні та юридичні особи.

Цивільна процесуальна правоздатність фізичних осіб виникає з моменту народження і припиняється у разі їх смерті. Юридичні особи наділяються цивільною процесуальною правоздатністю з моменту їх створення. Вона припиняється з дня внесення до Єдиного державного реєстру запису про її припинення.

Стаття 47. Цивільна процесуальна дієздатність

1. Здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді (цивільна процесуальна дієздатність) мають фізичні особи, які досягли повноліття, а також юридичні особи.

2. Неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також особи, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом. Суд може залучити до участі в таких справах законного представника неповнолітньої особи або особи, цивільна дієздатність якої обмежена.

3. У разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває цивільної процесуальної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу. Цивільної процесуальної дієздатності набуває також неповнолітня особа, якій у порядку, встановленому цим Кодексом, надано повну цивільну дієздатність.

1. Цивільна процесуальна дієздатність це здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обв'язки в суді.

Фізичні особи наділяються повною цивільною процесуальною дієздатністю з моменту досягнення повноліття (з 18 років).

Цивільна процесуальна дієздатність юридичних осіб виникає одночасно з їх цивільною процесуальною правоздатністю (з моменту створення). Від імені юридичної особи в суді виступають орган або особа, яка відповідно до установчих документів уповноважена на це або представник. Так, ч. 3 ст. 58 ЦПК України встановлює, що юридична особа незалежно від порядку її створення бере участь у справі через свого керівника, члена виконавчого органу, іншу особу, уповноважену діяти від її імені відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту) (самопредставництво юридичної особи), або через представника. Повноваження представника юридичної особи підтверджуються відповідною довіреністю (п. 1 ч. 1 ст. 62 ЦПК України). Довіреність від імені юридичної особи видається за підписом (електронним підписом) посадової особи, уповноваженої на це законом, установчими документами (ч. 3 ст. 62 ЦПК України). Відповідно до п.п. 1,2 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, суд постановляє ухвалу про залишення позову без розгляду у випадку подання позову особою, яка не має цивільної процесуальної дієздатності або у разі коли позовна заява від імені заінтересованої особи подається особою, яка не має повноважень на ведення справи.

2. Цивільна процесуальна дієздатність фізичних осіб залежить від їх віку. Малолітні особи у віці до 14 років не наділені цивільною процесуальною дієздатністю. Також цивільної процесуальної дієздатності позбавлені особи, які в порядку визначеному ЦПК України визнані недієздатними. Від їх імені здійснюють цивільні процесуальні права та виконують обов'язки законні представники. Частковою цивільною процесуальною дієздатністю наділені неповнолітні особи (віком від 14 до 18 років), а також особи, цивільна дієздатність яких обмежена в судовому порядку. Цивільна процесуальна дієздатність таких осіб обмежується за загальним правилом, колом справ, у яких вони особисто беруть участь. Наприклад, ст. 18 Сімейного кодексу України передбачає можливість кожного учасника сімейних відносин, який досяг віку чотирнадцяти років, безпосередньо звернутися до суду за захистом свого сімейного права або інтересу. У разі набуття неповнолітньою особою процесуального статусу учасника справи вона наділяється всім комплексом цивільних процесуальних прав та обов'язків нарівні з повнолітніми учасниками судового процесу. Враховуючи їх вразливе становище та конкретні обставини, суд може залучити до участі законного представника неповнолітньої особи або особи, цивільна дієздатність якої обмежена для надання їм належної допомоги та сприяння оптимальному захисту їхніх прав, свобод та інтересів.

3. В Україні шлюбний вік встановлюється у 18 років. Однак, за рішенням суду, особа, яка досягла 16 років може отримати право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам. З моменту реєстрації шлюбу такої особи вона набуває повної цивільної процесуальної дієздатності. Повною цивільною процесуальною дієздатністю також може наділятися неповнолітня особа за рішенням суду в порядку емансипації. Таке право має особа, яка досягла 16 років у випадках, встановлених ЦК України, за відсутності згоди батьків (усиновлювачів) або піклувальника. А саме, якщо така особа працює за трудовим договором або записана матір'ю або батьком дитини. Такі справи розглядаються в порядку окремого провадження з дотриманням правил встановлених главою 3 розділу IV ЦПК України. Неповнолітня особа наділяється повною цивільною процесуальною дієздатністю з моменту набрання рішенням суду законної сили. Повна цивільна дієздатність також може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і яка

бажає займатися підприємницькою діяльністю (ч. 3 ст. 35 ЦК України). З моменту державної реєстрації неповнолітньої особи як підприємця вона набуває повної цивільної дієздатності, яка поширюється на усі цивільні права і обов'язки. Згідно положенням ч. 5 ст. 35 ЦК України, у разі припинення трудового договору, припинення підприємницької діяльності надана неповнолітній особі повна цивільна дієздатність зберігається.

Стаття 48. Сторони

1. Сторонами в цивільному процесі є позивач і відповідач.

2. Позивачем і відповідачем можуть бути фізичні і юридичні особи, а також держава.

3. У справах про відшкодування шкоди, завданої особі Головою, членом, працівником або залученим експертом Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку під час виконання ними своїх повноважень, належним відповідачем є Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

{Статтю 48 доповнено частиною третьою згідно із Законом № 3585-IX від 22.02.2024}

1. Правовий спір, який підлягає розгляду і вирішенню в порядку цивільного судочинства передбачає існування двох процесуально- протилежних сторін, які відстоюють власну позицію та інтереси.

Сторони – це учасники справи, правовий спір між якими підлягає розгляду і вирішенню судом в порядку цивільного судочинства. Цивільний процес виникає між двома сторонами – позивачем і відповідачем. Позивач, це учасник справи, який звертається до суду з вимогою про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Відповідач – це учасник справи, якому пред'явлено позов.

Кожна особа, яка вважає, що її права, свободи чи інтереси були порушені, невизнані або оспорювані має право захистити їх у судовому порядку. Конституційний Суд України у рішенні від 09.07.2002 № 15-рп/2002 вказав на те, що право особи (громадянина України, іноземця, особи без громадянства, юридичної особи) на звернення до суду за вирішенням спору не може бути обмежене законом або іншими нормативно-правовими актами.

У цивільному процесі саме позивач визначає відповідача (відповідачів), предмет та підстави спору. Це його право. Однак, встановлення факту належності відповідача й обгрунтованості позову буде здійснюватися судом під час розгляду справи, а не на стадії відкриття провадження (*Постанова Великої Палати Верховного Суду від 17 квітня 2018 року у справі № 523/9076/16-ц (провадження № 14–61цс18)*). У разі встановлення факту пред'явлення позову до неналежного відповідача будуть застосовані положення ст. 51 ЦПК України щодо залучення співвідповідачів або заміни неналежного відповідача.

Для сторін характерними є наступні ознаки: вони є суб'єктами матеріально-правового спору; беруть участь у процесі від власного імені; наділені як матеріально-правовим так і процесуально-правовим інтересом у результатах розгляду справи; судове рішення вирішує питання щодо їх прав і обов'язків; вони несуть судові витрати тощо.

Для того щоб бути стороною у процесі особа повинна бути наділена цивільною процесуальною правоздатністю та цивільною процесуальною дієздатністю.

2. У цивільному судочинстві сторонами можуть бути фізичні і юридичні особи та держава. Фізична особа може бути позивачем і відповідачем при умові наявності цивільної процесуальної правоздатності і цивільної процесуальної дієздатності. Від імені недієздатних осіб, або осіб дієздатність яких обмежена виступають представники або законні представники.

Юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. Так, юридичні особи можуть бути позивачами і відповідачами. У суді вони виступають через свої органи та посадових осіб, які діють відповідно до установчих документів та закону. Філії та представництва не є юридичними особами і не можуть виступати самостійними позивачами або відповідачами. Цей висновок міститься у постанові Верховного Суду від 14 червня 2021 року у справі № 760/32455/19 (провадження No 61–16459сво20) де зазначено, що філії та представництва, які не є юридичними особами, не наділені цивільною процесуальною дієздатністю та не можуть бути стороною у цивільному процесі. Тому справи, в яких відповідачем є філія чи представництво, не підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства у зв'язку з відсутністю сторони у цивільному процесі, до якої пред'явлено позов, що унеможливлює вирішення цивільного спору.

У випадках, встановлених законом, юридична особа може набувати цивільних прав та обов'язків і здійснювати їх через своїх учасників. Наприклад, кожний учасник повного товариства має право діяти від імені товариства, якщо засновницьким договором не визначено, що всі учасники ведуть справи спільно або що ведення справ доручено окремим учасникам (ч. 1 ст. 122 ЦК України).

Поряд з фізичними та юридичними особами, стороною у процесі може бути держава і набувати процесуальних прав і обов'язків позивача або відповідача. Згідно п. 16.1 постанови Великої Палати Верховного Суду від 20.11.2018 у справі № 5023/10655/11 (провадження 12–161гс18), держава може вступати як у цивільні (господарські), так і у адміністративні правовідносини. У випадку, коли держава вступає у цивільні правовідносини, вона має цивільну правоздатність на рівні з іншими учасниками цивільних правовідносин. Держава набуває і здійснює цивільні права та обов'язки через відповідні органи, які діють у межах їхньої компетенції, встановленої законом. У випадку, коли держава вступає в адміністративні правовідносини, вона діє через свої органи як суб'єкт владних повноважень. Під час судового розгляду і вирішення справи саме держава буде фактичною стороною, навіть якщо позивачем було визначено стороною у справі певний орган (п. *27 постанови Великої Палати Верховного Суду від 26.06.2019 у справі № 587/430/16-ц (провадження № 14–104цс19*).

3. Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення державного регулювання та нагляду на ринках капіталу та організованих товарних ринках» № 3585-IX від 22.02.2024 року коментовану статтю було доповнено частиною третьою, згідно з якою у справах про відшкодування шкоди, завданої особі Головою, членом, працівником або залученим експертом Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку під час виконання ними своїх повноважень, належним відповідачем є Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Підставою до внесення таких змін є необхідність узгодження процесуальних норм ЦПК України з нормами ст. 15 Закону

України «Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків» від 30.10.1996 р. № 448/96-ВР

Зокрема, ч. 1 ст. 15 вказаного Закону визначено, що Голова та члени Комісії, інші працівники Комісії не несуть відповідальності за діяння, якщо вони діяли добросовісно, на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. За ч. 2 даної статті виключно Комісія є відповідачем у справах про: 1) визнання протиправним та скасування акта індивідуальної дії чи окремих його положень, винесеного (виданого, наданого) Комісією або її працівниками; 2) визнання протиправними дій чи бездіяльності Комісії або її працівників та зобов'язання утриматися від вчинення певних дій або зобов'язання вчинити певні дії; 3) встановлення наявності чи відсутності компетенції (повноважень) у Комісії та/або її працівників.

Шкода, заподіяна внаслідок діяння Комісії або її працівників (залучених експертів), у тому числі професійної помилки, у разі якщо судом ухвалено рішення про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок діяння Комісії або її працівників (залучених експертів), відшкодовується Комісією згідно із законом (ч. 4 ст. 15 Закону № 448/96-ВР).

Стаття 49. Процесуальні права та обов'язки сторін

1. Сторони користуються рівними процесуальними правами.

2. Крім прав та обов'язків, визначених у статті 43 цього Кодексу:

1) позивач вправі відмовитися від позову (всіх або частини позовних вимог), відповідач має право визнати позов (всі або частину позовних вимог) на будь-якій стадії судового процесу;

2) позивач вправі збільшити або зменшити розмір позовних вимог до закінчення підготовчого засідання або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження;

3) відповідач має право подати зустрічний позов у строки, встановлені цим Кодексом.

3. До закінчення підготовчого засідання позивач має право змінити предмет або підстави позову шляхом подання письмової заяви. У справі, що розглядається за правилами спрощеного позовного провадження, зміна предмета або підстав позову допускається не пізніше ніж за п'ять днів до початку першого судового засідання у справі.

4. У разі направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції зміна предмета, підстав позову не допускаються, крім випадків, визначених цією статтею.

Зміна предмета або підстав позову при новому розгляді справи допускається в строки, встановлені частиною третьою цієї статті, лише у випадку, якщо це необхідно для захисту прав позивача у зв'язку із зміною фактичних обставин справи, що сталася після закінчення підготовчого засідання, або, якщо справа розглядалася за правилами спрощеного позовного провадження, - після початку першого судового засідання при первісному розгляді справи.

{Абзац другий частини четвертої статті 49 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2234-VIII від 07.12.2017}

5. У разі подання будь-якої заяви, передбаченої пунктом 2 частини другої, частинами третьою, четвертою цієї статті, до суду подаються докази направлення копій такої заяви та доданих до неї документів іншим учасникам справи.

Таке надсилання може здійснюватися в електронній формі через електронний кабінет з урахуванням положень статті 43 цього Кодексу. У разі неподання таких доказів суд не приймає до розгляду та повертає заявнику відповідну заяву, про що зазначає в ухвалі.

{Частина п'ята статті 49 в редакції Закону № 3200-IX від 29.06.2023}

6. Суд не приймає відмови від позову, зменшення розміру позовних вимог, визнання позову відповідачем у справі, в якій особу представляє її законний представник, якщо його дії суперечать інтересам особи, яку він представляє.

7. Сторони можуть примиритися, у тому числі шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу.

Результат домовленості сторін може бути оформлений мировою угодою.

{Частина сьома статті 49 в редакції Закону № 1875-IX від 16.11.2021}

8. Заявник та заінтересовані особи у справах окремого провадження мають права та обов'язки сторін, крім випадків, передбачених у розділі IV цього Кодексу.

1. Цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності сторін. У ході розгляду і вирішення справи сторони мають рівні права щодо здійснення належних їм процесуальних прав. Рівність процесуальних прав передбачає надання сторонам однакових процесуальних можливостей для максимально ефективного захисту їх прав у цивільному процесі.

Дотримання вимоги щодо наділення сторін рівними процесуальними правами в ході розгляду і вирішення цивільних справ не тільки сприяє ефективності судового захисту але також є гарантією доступності правосуддя та реалізації конституційного права на судовий захист.

Відповідно до прецедентної практики Європейського суду з прав людини, рівність сторін у процесі є одним із складників ширшої концепції справедливого судового розгляду і передбачає, що кожна сторона повинна мати розумну можливість представляти свою сторону в умовах, які не ставлять її в суттєво менш сприятливе становище в порівнянні з опонентом (рішення у справі «Надточій проти України» (Nadtochiy v. Ukraine від 15 травня 2008 року, заява № 7460/03).

2. Процесуальні права та обов'язки сторін класифікуються на загальні та спеціальні. Загальні процесуальні права і обов'язки, передбачені ст. 43 ЦПК України, притаманні сторонам в силу того, що вони входять до складу учасників справи. Спеціальні процесуальні права і обов'язки сторін відображають специфіку їх процесуально-правового становища і стосуються можливості внесення змін у позові. Так, позивач може відмовитися від позову (повністю або частково), збільшити або зменшити розмір позовних вимог, змінити предмет або підстави позову. Відповідач має право визнати позов (повністю або частково) та подати зустрічний позов.

3. Зміна підстав позову передбачає заміну обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги. Зміна предмета позову відбувається коли позивач висуває нові матеріально-правові вимоги до відповідача. Позивач має право змінити або підставу, або предмет позову. Одночасна їх зміна означає заявлення ного позову, що можливе лише шляхом подання нової позовної заяви, оформленою відповідно до вимог ЦПК України з одночасною відмовою від раніше заявлених вимог (рішення Верховного Суду від 13.03.2018 року у справі № 916/1764/17).

Для надання відповідачеві часу підготуватися до захисту, зміна предмету або підстави позову допускається до закінчення підготовчого засідання. У разі якщо

справа розглядається у порядку спрощеного позовного провадження такі зміни можливі не пізніше ніж за 5 днів до початку першого судового засідання у справі. Зміна підстави або предмету позову здійснюється шляхом подання відповідної письмової заяви.

4. Суд апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги має право скасувати судове рішення і направити справу на розгляд до іншого суду першої інстанції, якщо дане рішення прийнято судом з порушенням правил територіальної юрисдикції (підсудності). При новому розгляді даної справи позивач не має права змінити предмет або підставу позову за винятком випадків, якщо змінились фактичні обставини справи. При цьому, зміни мають бути такими, що сталися після закінчення підготовчого засідання, або, якщо справа розглядалася за правилами спрощеного позовного провадження,– після початку першого судового засідання при первісному розгляді справи.

5. У разі подання заяви про збільшення або зменшення позовних вимог, заяви про зміну підстав або предмета позву позивач зобов'язаний направити копії таких заяв та доданих до неї документів усім учасникам справи. Разом із поданням такої заяви до суду позивач також повинен надати суду докази того, що він надіслав усім іншим учасникам справи копії вказаної заяви та усіх доданих до неї документів. Таке інформування може здійснюватись і в електронній формі з використанням Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи або її окремої підсистеми (модуля), що забезпечує обмін документами. У такому випадку копії заяв та доданих документів надсилаються до електронного кабінету відповідних учасників справи. Якщо позивач не зможе надати докази на підтвердження даного факту, суд постановляє ухвалу про повернення таких заяв.

6. Коментована частина встановлює додаткові гарантії захисту прав малолітніх або неповнолітніх осіб, а також недієздатних осіб або осіб, дієздатність яких обмежена. Так, у разі якщо таких осіб представляють їх законні представники, суд не приймає відмови від позову, зменшення розміру позовних вимог, визнання позову, якщо ці дії суперечать інтересам вказаних осіб.

7. На будь-якій стадії розгляду і вирішення цивільної справи сторони вправі домовитись про розв'язання спору між ними шляхом примирення. ЦПК України передбачає можливість примирення шляхом медіації – спосіб вирішення суперечок із залученням медіатора, який допоможе сторонам обрати компромісний варіант вирішення конфлікту.

Домовленість сторін про примирення може бути оформлена мировою угодою. Мирова угода – це домовленість між позивачем і відповідачем, метою укладання якої є врегулювання спору на підставі взаємних поступок і стосується лише їх прав та обов'язків. Мирова угода не може порушувати права та інтереси інших осіб. Таку угоду сторони можуть укласти на будь–якій стадії судового процесу. Сторони повідомляють суд про укладання мирової угоди шляхом подання спільної письмової заяви.

8. У справах окремого провадження учасниками справи є заявник та заінтересовані особи. Під час розгляду і вирішення справ вказані учасники наділяються правами та обов'язками сторін (як загальними, так і спеціальними), крім випадків, передбачених у IV розділі ЦПК «Окреме провадження».

Стаття 50. Участь у справі кількох позивачів або відповідачів

1. Позов може бути пред'явлений спільно кількома позивачами або до кількох відповідачів. Кожен із позивачів або відповідачів щодо другої сторони діє в цивільному процесі самостійно.

2. Участь у справі кількох позивачів і (або) відповідачів (процесуальна співучасть) допускається, якщо:

1) предметом спору є спільні права чи обов'язки кількох позивачів або відповідачів;

2) права та обов'язки кількох позивачів чи відповідачів виникли з однієї підстави;

3) предметом спору є однорідні права і обов'язки.

1. У більшості випадків цивільні справи виникають між одним позивачем і одним відповідачем. Однак бувають випадки, коли у справі є кілька позивачів (співпозивачі), або позов пред'являється до кількох відповідачів (співвідповідачі). У такому випадку виникає процесуальна співучасть – одночасна участь у цивільному процесі кількох позивачів і/або кількох відповідачів, матеріально-правові інтереси яких не виключають один одного. Цивільна процесуальна співучасть або множинність осіб на тій чи іншій стороні в цивільному процесі обумовлена матеріальним правом та характером спірних матеріально-правових відносин. При розгляді і вирішенні справи кожен із співучасників займає самостійне процесуальне становище і діє незалежно щодо другої сторони.

Інститут процесуальної співучасті характеризується наступними ознаками: співучасники є суб'єктами спірних матеріально-правових відносин; вони беруть участь в одному процесі; інтереси і вимоги співучасників не є взаємовиключними тощо.

При пред'явленні позову до кількох відповідачів, які проживають або знаходяться в різних місцях застосовуються правила альтернативної територіальної підсудності. А саме, такі позови за вибором позивача, пред'являються за місцем проживання або місцезнаходженням одного з відповідачів (ч. 15 ст. 28 ЦПК України). При ухваленні рішення на користь кількох позивачів або проти кількох відповідачів, суд повинен зазначити, в якій частині рішення стосується кожного з них, або зазначити, що обов'язок чи право стягнення є солідарним (ст. 266 ЦПК України).

2. Процесуальна співучасть допускається у наступних випадках: предметом спору є спільні права чи обов'язки кількох позивачів або відповідачів (спільна часткова власність на майно); права та обов'язки кількох позивачів чи відповідачів виникли з однієї підстави (завдання шкоди в ДТП кільком особам); предметом спору є однорідні права і обов'язки (позов про стягнення заробітної плати кількох працівників до одного роботодавця).

Процесуальна співучасть може бути кількох видів. За формою процесуальна співучасть може бути активною (кілька позивачів, один відповідач); пасивною (один позивач, кілька відповідачів) та змішаною (кілька позивачів та кілька відповідачів). За ступенем обов'язковості процесуальна співучасть може бути обов'язковою та факультативною. Обов'язкова співучасть виникає у тому випадку, коли в основі позову є спільні права або спільні обов'язки (спільна власність, спадщина, користування житловими приміщеннями), питання про права і обов'язки одного із суб'єктів неможливо вирішити без притягнення до справи інших суб'єктів цього відношення. Факультативна процесуальна співучасть виникає у випадках, коли позовні вимоги

Стаття 51. Залучення до участі у справі співвідповідача. Заміна неналежного відповідача

1. Суд першої інстанції має право за клопотанням позивача до закінчення підготовчого провадження, а у разі розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження – до початку першого судового засідання залучити до участі у ній співвідповідача.

2. Якщо позов подано не до тієї особи, яка повинна відповідати за позовом, суд до закінчення підготовчого провадження, а у разі розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження – до початку першого судового засідання за клопотанням позивача замінює первісного відповідача належним відповідачем, не закриваючи провадження у справі.

Якщо до Голови, члена, працівника або залученого експерта Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку подано позов про відшкодування шкоди, завданої такими особами під час виконання ними своїх повноважень, суд до закінчення підготовчого провадження, а в разі розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження – до початку першого судового засідання, замінює первісного відповідача Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, не закриваючи провадження у справі.

[Частину другу статті 51 доповнено абзацом другим згідно із Законом № 3585-IX від 22.02.2024]

3. Після спливу строків, зазначених у частинах першій та другій цієї статті, суд може залучити до участі у справі співвідповідача або замінює первісного відповідача належним відповідачем виключно у разі, якщо позивач доведе, що не знав та не міг знати до подання позову у справі про підставу залучення такого співвідповідача чи заміну неналежного відповідача.

4. Про залучення співвідповідача чи заміну неналежного відповідача постановляється ухвала. За клопотанням нового відповідача або залученого співвідповідача розгляд справи починається спочатку.

5. Відповідач, замінений іншим відповідачем, має право заявити вимогу про компенсацію судових витрат, здійснених ним внаслідок необґрунтованих дій позивача. Питання про розподіл судових витрат вирішується в ухвалі про заміну неналежного відповідача.

1. ЦПК передбачає можливість залучення співвідповідача. Суд має право залучити співвідповідача у разі подання такого клопотання позивачем. Позивач має право подати клопотання про залучення співвідповідача до закінчення підготовчого провадження. У випадку розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження подання такого клопотання можливе до початку першого судового засідання. У разі залучення співвідповідача суд відкладає підготовче засідання для надання часу залученому відповідачеві ознайомитися з матеріалами справи, надання відзиву і належним чином підготувати захист.

Залучення співвідповідачів до участі у справі здійснюється виключно за ініціативою позивача. Якщо позов було пред'явлено лише до частини відповідачів, суд не має права з власної ініціативи і без згоди позивача залучати інших відповідачів до участі у справі як співвідповідачів. Він зобов'язаний вирішити цивільну справу за пред'явленим позовом та стосовно тих відповідачів, які зазначені позивачем (*Рішення Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 707/2–1006/2011*).

2. Неналежним відповідачем є особа, яка не повинна відповідати за пред'явленими вимогами. Відповідно до правових висновків Великої Палати Верховного

Стаття 50. Участь у справі кількох позивачів або відповідачів

1. Позов може бути пред'явлений спільно кількома позивачами або до кількох відповідачів. Кожен із позивачів або відповідачів щодо другої сторони діє в цивільному процесі самостійно.

2. Участь у справі кількох позивачів і (або) відповідачів (процесуальна співучасть) допускається, якщо:

1) предметом спору є спільні права чи обов'язки кількох позивачів або відповідачів;

2) права та обов'язки кількох позивачів чи відповідачів виникли з однієї підстави;

3) предметом спору є однорідні права і обов'язки.

1. У більшості випадків цивільні справи виникають між одним позивачем і одним відповідачем. Однак бувають випадки, коли у справі є кілька позивачів (співпозивачі), або позов пред'являється до кількох відповідачів (співвідповідачі). У такому випадку виникає процесуальна співучасть – одночасна участь у цивільному процесі кількох позивачів і/або кількох відповідачів, матеріально-правові інтереси яких не виключають один одного. Цивільна процесуальна співучасть або множинність осіб на тій чи іншій стороні в цивільному процесі обумовлена матеріальним правом та характером спірних матеріально-правових відносин. При розгляді і вирішенні справи кожен із співучасників займає самостійне процесуальне становище і діє незалежно щодо другої сторони.

Інститут процесуальної співучасті характеризується наступними ознаками: співучасники є суб'єктами спірних матеріально-правових відносин; вони беруть участь в одному процесі; інтереси і вимоги співучасників не є взаємовиключними тощо.

При пред'явлені позову до кількох відповідачів, які проживають або знаходяться в різних місцях застосовуються правила альтернативної територіальної підсудності. А саме, такі позови за вибором позивача, пред'являються за місцем проживання або місцезнаходженням одного з відповідачів (ч. 15 ст. 28 ЦПК України). При ухваленні рішення на користь кількох позивачів або проти кількох відповідачів, суд повинен зазначити, в якій частині рішення стосується кожного з них, або зазначити, що обов'язок чи право стягнення є солідарним (ст. 266 ЦПК України).

2. Процесуальна співучасть допускається у наступних випадках: предметом спору є спільні права чи обов'язки кількох позивачів або відповідачів (спільна часткова власність на майно); права та обов'язки кількох позивачів чи відповідачів виникли з однієї підстави (завдання шкоди в ДТП кільком особам); предметом спору є однорідні права і обов'язки (позов про стягнення заробітної плати кількох працівників до одного роботодавця).

Процесуальна співучасть може бути кількох видів. За формою процесуальна співучасть може бути активною (кілька позивачів, один відповідач); пасивною (один позивач, кілька відповідачів) та змішаною (кілька позивачів та кілька відповідачів). За ступенем обов'язковості процесуальна співучасть може бути обов'язковою та факультативною. Обов'язкова співучасть виникає у тому випадку, коли в основі позову є спільні права або спільні обов'язки (спільна власність, спадщина, користування житловими приміщеннями), питання про права і обов'язки одного із суб'єктів неможливо вирішити без притягнення до справи інших суб'єктів цього відношення. Факультативна процесуальна співучасть виникає у випадках, коли позовні вимоги можуть бути розглянуті і вирішенні незалежно одна від одної.

Стаття 51. Залучення до участі у справі співвідповідача. Заміна неналежного відповідача

1. Суд першої інстанції має право за клопотанням позивача до закінчення підготовчого провадження, а у разі розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження – до початку першого судового засідання залучити до участі у ній співвідповідача.

2. Якщо позов подано не до тієї особи, яка повинна відповідати за позовом, суд до закінчення підготовчого провадження, а у разі розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження – до початку першого судового засідання за клопотанням позивача замінює первісного відповідача належним відповідачем, не закриваючи провадження у справі.

Якщо до Голови, члена, працівника або залученого експерта Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку подано позов про відшкодування шкоди, завданої такими особами під час виконання ними своїх повноважень, суд до закінчення підготовчого провадження, а в разі розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження – до початку першого судового засідання, замінює первісного відповідача Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, не закриваючи провадження у справі.

{Частину другу статті 51 доповнено абзацом другим згідно із Законом № 3585-IX від 22.02.2024}

3. Після спливу строків, зазначених у частинах першій та другій цієї статті, суд може залучити до участі у справі співвідповідача або замінює первісного відповідача належним відповідачем виключно у разі, якщо позивач доведе, що не знав та не міг знати до подання позову у справі про підставу залучення такого співвідповідача чи заміну неналежного відповідача.

4. Про залучення співвідповідача чи заміну неналежного відповідача постановляється ухвала. За клопотанням нового відповідача або залученого співвідповідача розгляд справи починається спочатку.

5. Відповідач, замінений іншим відповідачем, має право заявити вимогу про компенсацію судових витрат, здійснених ним внаслідок необґрунтованих дій позивача. Питання про розподіл судових витрат вирішується в ухвалі про заміну неналежного відповідача.

1. ЦПК передбачає можливість залучення співвідповідача. Суд має право залучити співвідповідача у разі подання такого клопотання позивачем. Позивач має право подати клопотання про залучення співвідповідача до закінчення підготовчого провадження. У випадку розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження подання такого клопотання можливе до початку першого судового засідання. У разі залучення співвідповідача суд відкладає підготовче засідання для надання часу залученому відповідачеві ознайомитися з матеріалами справи, надання відзиву і належним чином підготувати захист.

Залучення співвідповідачів до участі у справі здійснюється виключно за ініціативою позивача. Якщо позов було пред'явлено лише до частини відповідачів, суд не має права з власної ініціативи і без згоди позивача залучати інших відповідачів до участі у справі як співвідповідачів. Він зобов'язаний вирішити цивільну справу за пред'явленим позовом та стосовно тих відповідачів, які зазначені позивачем (*рішення Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 707/2–1006/2011*).

2. Неналежним відповідачем є особа, яка не повинна відповідати за пред'явленими вимогами. Відповідно до правових висновків Великої Палати Верховного

Суду висловлених у постанові від 17 квітня 2018 року у справі № 523/9076/16-ц, пред'явлення позову до неналежного відповідача не є підставою для відмови у відкритті провадження у справі, оскільки заміна неналежного відповідача здійснюється в порядку, визначеному ЦПК України.

Заміна неналежного відповідача допускається за відповідним клопотанням позивача. На практиці бувають випадки коли факт пред'явлення позову до неналежного відповідача встановлюється судом. Так, під час підготовчого засідання судом було встановлено, що відповідачем по справі зазначено ОСОБА_1 як фізичну особу, предметом позову є рішення посадової особи державного реєстратора, який до участі в справі в якості відповідача позивачем не залучений. У даному випадку суд роз'яснив позивачу право заміни неналежного відповідача чи залучення співвідповідача і надав час для цього (*Ухвала Арбузинського районного суду Миколаївської області від 20 березня 2018 року по справі № 467/1495/17*).

Можливість заміни неналежного відповідача обмежене у часі. Позивач може подати клопотання про заміну неналежного відповідача до закінчення підготовчого провадження (загальне позовне провадження) або до початку першого судового засідання (спрощене позовне провадження). При заміні первісного відповідача суд не закриває провадження у справі. В силу ст. 198 ЦПК України суд відкладає підготовче засідання у разі заміни неналежного відповідача.

Шкода, заподіяна внаслідок діяння Комісії або її працівників (залучених експертів), у тому числі професійної помилки, у разі якщо судом ухвалено рішення про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок діяння Комісії або її працівників (залучених експертів), відшкодовується Комісією згідно із законом (ч. 4 ст. 15 Закону № 448/96-ВР). З цією метою суд до закінчення підготовчого провадження, а в разі розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження – до початку першого судового засідання, замінює Голову, члена, працівника або залученого експерта Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку на наленого відповідача – Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, не закриваючи провадження у справі.

3. Забороняється заміна неналежного відповідача або залучення співвідповідача після спливу строків, зазначених у частинах першій та другій цієї статті. Як виключення, такі дії допускаються у разі, якщо позивач доведе, що не знав та не міг знати до подання позову у справі про підставу залучення такого співвідповідача чи заміну неналежного відповідача.

4. Процесуальні дії суду щодо залучення співвідповідача чи заміну неналежного відповідача оформляються у відповідній ухвалі. Новий відповідач або залучений співвідповідач мають право подати клопотання про розгляд справи спочатку. Якщо таке клопотання не буде подане у строк не пізніше двох днів з дня вручення відповідної ухвали, суд продовжує розгляд справи.

5. Відповідач, який визнаний судом неналежним і замінений іншим відповідачем, має право заявити вимогу про компенсацію судових витрат, здійснених ним внаслідок необгрунтованих дій позивача. Питання щодо відшкодування таких судових витрат вирішується в ухвалі суду про заміну неналежного відповідача.

Стаття 52. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору

1. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, можуть вступити у справу до закінчення підготовчого провадження або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, подавши позов до однієї або декількох сторін.

2. Про прийняття позовної заяви та вступ третьої особи у справу суд постановляє ухвалу.

3. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, користуються усіма правами і несуть усі обов'язки позивача.

4. Після вступу у справу третьої особи, яка заявила самостійні вимоги щодо предмета спору, справа за клопотанням учасника справи розглядається спочатку.

1. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору – це учасники справи, які шляхом пред'явлення самостійного позову вступають у розпочатий процес з метою захисту власних прав та інтересів, які відрізняються від прав та інтересів сторін, оскільки у судовому рішенні суд може вирішити питання про їх права і обов'язки. Участь третіх осіб із самостійними вимогами відрізняється від інституту співучасті.

Ознаками третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору є те, що: вони є самостійними учасниками справи; їхні вимоги стосуються предмета спору, що розглядається судом; вони претендують на матеріальне благо або право, з приводу якого позивач звернувся до суду; їх інтереси протилежні як інтересам позивача, так і інтересам відповідача.

Подати позов і вступити у справу у якості третьої особи – це виключне диспозитивне право особи. Згідно диспозитивним засадам цивільного судочинства, ніхто не може бути примушений звернутися до суду.

Реалізація права на вступ у справу обмежена у часі. Особа, яка бажає заявити самостійні вимоги щодо предмета спору, який вже розглядається судом повинна це зробити до закінчення підготовчого провадження, у разі розгляду справи у звичайному позовному провадженні. Якщо справа, за своєю специфікою, розглядається у спрощеному позовному провадженні, то третя особа може подати позов до початку першого судового засідання. Пред'явити самостійні вимоги щодо предмета спору така особа може шляхом подання позову як до позивача, так і до відповідача, або до обох сторін одночасно.

2. Намір особи вступити у процес у якості третьої особи із самостійними вимогами реалізується шляхом подання відповідної позовної заяви до суду. Позов третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, незалежно від їх підсудності пред'являються в суді за місцем розгляду первісного позову (за винятком правил виключної підсудності). При вирішенні питання про вступ третьої особи з самостійними вимогами у справу, суд приймає її позовну заяву до спільного розгляду з первісним позовом, якщо обидва позови взаємопов'язані і спільний їх розгляд є доцільним, зокрема, коли вони виникають з одних правовідносин або коли задоволення позовних вимог третьої особи може виключити повністю або частково задоволення первісного позову.

Позовні вимоги третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору можуть бути допущені судом до розгляду у процесі, що вже розпочався, у тому

випадку, коли така самостійна вимога заявлена щодо предмета спору, що вже виник між сторонами. Вимога, спрямована на те, що знаходиться поза цим предметом, чи спрямована до інших осіб, не може бути розглянута судом, як самостійна вимога третьої особи. Така позовна вимога може бути заявлена у самостійному позові (*п. 5.19 постанови Великої Палати Верховного Суду від 13.03.2019 року у справі № 916/3245/17*).

У разі постановлення ухвали про прийняття позовної заяви та вступ третьої особи у справу, її самостійні вимоги щодо предмета спору ухвалою суду об'єднуються в одне провадження з первісним позовом.

3. З моменту постановлення ухвали суду про прийняття позовної заяви та вступ у справу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору дана особа набуває відповідного процесуального становища. У цивільному процесі третя особа, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору наділяється цивільними процесуальними правами і обов'язками позивача (як загальними, так і спеціальними). Загальні права, це права, які характерні для всіх учасників справи і передбачені ст. 43 ЦПК України. Спеціальні права закріплені ст. 49 ЦПК України і передбачають права вказаних осіб розпоряджатися позовними вимогами.

4. Після постановлення ухвали суду про вступ у справу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, така особа має право подати клопотання про розгляд справи спочатку. Дане диспозитивне право є додатковою гарантією належного захисту у процесі прав та інтересів таких осіб.

Право подати клопотання про розгляд справи спочатку мають не тільки треті особи, а також інші учасники справи. Таке клопотання подається до суду не пізніше двох днів з дня вручення відповідної ухвали. Якщо таке клопотання не буде подане у вказаний строк, суд продовжує розгляд справи.

У разі вступу у процес третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору не допускається проведення врегулювання спору за участю судді (ст. 201 ЦПК України).

Стаття 53. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору

1. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача до закінчення підготовчого провадження у справі або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження, у разі коли рішення у справі може вплинути на їхні права або обов'язки щодо однієї зі сторін. Їх може бути залучено до участі у справі також за заявою учасників справи.

2. Національне агентство з питань запобігання корупції може бути залучено як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, на стороні позивача у справах щодо застосування керівником або роботодавцем чи створення ним загрози застосування негативних заходів впливу до позивача (звільнення, примушування до звільнення, притягнення до дисциплінарної відповідальності, переведення, атестація, зміна умов праці, відмова в призначенні на вищу посаду, скорочення заробітної плати тощо) у зв'язку з повідомленням ним або членом його сім'ї про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою.

3. Якщо суд при вирішенні питання про відкриття провадження у справі або при підготовці справи до розгляду встановить, що рішення суду може вплинути на права та обов'язки осіб, що не є стороною у справі, суд залучає таких осіб до участі у справі як третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

4. У заявах про залучення третіх осіб і в заявах третіх осіб про вступ у справу на стороні позивача або відповідача зазначається, на яких підставах третіх осіб належить залучити до участі у справі.

5. Про залучення третіх осіб до участі у справі суд постановляє ухвалу, в якій зазначає, на які права чи обов'язки такої особи та яким чином може вплинути рішення суду у справі.

6. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог, мають процесуальні права і обов'язки, встановлені статтею 43 цього Кодексу.

7. Вступ у справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, не тягне за собою розгляду справи спочатку.

1. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору – це учасники справи, які вступають або залучаються до участі у справі на стороні позивача або відповідача у разі коли рішення у справі може вплинути на їхні права або обов'язки щодо однієї зі сторін. Наприклад, у справі за позовом про визнання права власності за законом на спадкове домоволодіння у якості третіх осіб, які не заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору було залучено чотирьох осіб. Судом було встановлено, що вказані особи є спадкоємцями першої черги на спадкове майно після смерті батька позивача, а тому рішення у справі безумовно може вплинути на їх права або обов'язки (*Ухвала Сарненського районного суду Рівненської області від 6 лютого 2018 року у справі № 572/3102/17 17*).

Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору можуть вступити у справу за власною заявою, за заявою учасників справи або за ініціативою суду. Вступ у справу таких осіб обмежено у часі. Ці дії слід вчинити до закінчення підготовчого провадження у справі або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження.

2. Національне агентство з питань запобігання корупції є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику. У судах його представляють уповноважені особи: голова та члени Національного агентства, а також уповноважені Національним агентством посадові особи. Перелік підстав залучення Національного агентства з питань запобігання корупції у якості третьої особи є вичерпним. Це допускається виключно у справах щодо застосування керівником або роботодавцем чи створення ним загрози застосування негативних заходів впливу до позивача у зв'язку з повідомленням ним або членом його сім'ї про порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» іншою особою. По іншим категоріям справ суд відмовляє у задоволення таких клопотань. Так, у справі за позовом про стягнення коштів за договором позики позивач заявив клопотання про залучення до участі у справі в якості третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору на стороні позивача Національне агентство з питань запобігання корупції. Суд відмовив у задоволені даного клопотання, мотивуючи тим, що залучення вказаної третьої особи ніяким чином не впливає на їхні права або обов'язки, а також не передбачене ч. 2 ст. 53 ЦПК України, де встановлений вичерпний перелік залучення Національного агентства з питань запобігання корупції, як третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору (*Ухвала Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області від 7 лютого 2018 року у справі 688/3024/17*).

3. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору можуть залучатися до участі у справі і за ініціативою суду. Зокрема, суд залучає таких осіб, якщо при вирішенні питання про відкриття провадження у справі або при підготовці справи до розгляду встановить, що рішення суду може вплинути на права та обов'язки осіб, що не є стороною у справі. Так, у справі за позовом про виселення суд ухвалив залучити до участі в якості третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору на стороні відповідача Службу у справах дітей Козятинської міської ради, оскільки позов стосується також неповнолітніх осіб (*Ухвала Козятинського міськрайонного суду Вінницької області від 20 березня 2018 року у справі № 133/1806/17*).

4. При поданні заяви до суду учасниками справи або самими третіми особами про їх залучення до участі у справі вони повинні обґрунтувати необхідність вказаного і зазначити підстави. Так, у справі за позовом Приватного акціонерного товариства «Страхова компанія «АХА Страхування» до ОСОБА_1 про стягнення страхового відшкодування від відповідача надійшла заява та клопотання, згідно яких він просить залучити до участі у справі в якості третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору на стороні відповідача – Приватне акціонерне товариство «Українська страхова компанія «Княжа Вієнна Іншуранс групп». Клопотання мотивоване тим, що цивільно-правова відповідальність відповідача була застрахована саме в даному товаристві (*Ухвала Тульчинського районного суду Вінницької області від 20 березня 2018 року у справі № 148/1799/17*).

5. Треті особи, які не заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору набувають вказаного процесуального становища після постановлення відповідної ухвали суду. Ухвала суду про залучення третьої особи повинна містити вказівку на які права чи обов'язки даної особи та яким чином може вплинути рішення суду. Наприклад, у справі про встановлення юридичного факту та визнання права власності на спадкове майно суд залучив у якості третьої особи, яка не заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору приватного нотаріуса. В ухвалі зазначається, що судом встановлено, що рішення по справі може вплинути на права і обов'язки приватного нотаріуса, оскільки ним реєструвалися спадкові справи, виносилась постанова про відмову у вчиненні нотаріальних дій, тому суд приходить до висновку про залучення приватного нотаріуса в якості третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору (*Ухвала Октябрського районного суду м. Полтави від 20 березня 2018 року у справі № 554/1741/18*).

6. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору наділяються процесуальними правами і обов'язками учасників справи. З метою належного захисту своїх інтересів вони мають право ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, копії, одержувати копії судових рішень; подавати докази; брати участь у судових засіданнях, якщо інше не визначено законом; брати участь у дослідженні доказів; ставити питання іншим учасникам справи, а також свідкам, експертам, спеціалістам; подавати заяви та клопотання, надавати пояснення суду, наводити свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб; ознайомлюватися з протоколом судового засідання, записом фіксування судового засідання технічними засобами, робити з них копії, подавати письмові зауваження з приводу їх неправильності чи неповноти; оскаржувати судові рішення у визначених законом випадках; користуватися іншими визначеними законом процесуальними

правами. Як і інші учасники справи вони зобов'язані виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу; сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи; з'являтися в судове засідання за викликом суду, якщо їх явка визнана судом обов'язковою; подавати усі наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази; надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні; виконувати процесуальні дії у встановлені законом або судом строки; виконувати інші процесуальні обов'язки, визначені законом або судом.

7. У разі вступу у справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору розгляд справи продовжується.

Стаття 54. Наслідки незалучення у справу третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору

1. Якщо в результаті ухвалення судового рішення сторона може набути право стосовно третьої особи або третя особа може пред'явити вимоги до сторони, така сторона зобов'язана сповістити цю особу про відкриття провадження у справі і подати до суду заяву про залучення її до участі у справі як третю особу, яка не заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору. До такої заяви повинні бути додані докази про направлення її копії особі, про залучення якої як третьої особи подана заява.

2. У разі розгляду справи без повідомлення третьої особи про розгляд справи обставини справи, встановлені судовим рішенням, не мають юридичних наслідків при розгляді позову, пред'явленого стороною, яка брала участь у цій справі, до цієї третьої особи або позову, пред'явленого цією третьою особою до такої сторони.

1. З метою всебічного дослідження обставин справи та винесення правосудного судового рішення законодавець зобов'язує сторін повідомляти про можливість впливу судового рішення на права та обов'язки третіх осіб. У разі існування таких осіб, вони у майбутньому зможуть пред'явити вимоги до сторін. Навіть принцип обов'язковості судового рішення не позбавляє осіб, які не брали участі у справі, можливості звернутися до суду, якщо ухваленим судовим рішенням вирішено питання про їхні права, свободи чи інтереси. Для уникнення таких ситуацій і економії процесуальних засобів позивач і відповідач зобов'язані сповістити про відкриття провадження у справі особу, стосовно якої вони можуть набути прав, або яка зможе пред'явити вимоги до них у майбутньому.

Правовим наслідком неповідомлення та незалучення до участі у справі третіх осіб є порушення конституційного права на судовий захист, оскільки особи не беруть участі у справі, вирішення якої може безпосередньо вплинути на їх права, свободи, інтереси або обов'язки та не реалізують комплексу своїх процесуальних прав (*постанова Верховного Суду від 29.04.2020 у справі № 703/2908/17*).

2. Згідно ч. 4 ст. 82 ЦПК України обставини, встановлені рішенням суду у господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді іншої справи, у якій беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини, якщо інше не встановлено законом. Розгляд цивільної справи без повідомлення третьої особи зумовлює скасування преюдиційності судового рішення у даній справі. Преюдиційність судового рішення

є проявом законної сили і обов'язковості судових рішень. Це унеможливлює встановлення у іншому процесі обставин та правовідносин, які вже встановлені судовим рішенням. Заборонено повторно оспорювати обставини, які вже були встановлені судом. Однак, зміст даної статті встановлює негативні наслідки неповідомлення про третю особу. Так, якщо до суду буде позиватися у майбутньому сторона до даної третьої особи, або сама третя особа пред'явить позов до однієї із сторін всі обставини справи будуть встановлюватися заново. Учасникам справи слід буде доказати всі обставини справи.

Стаття 55. Процесуальне правонаступництво

1. У разі смерті фізичної особи, припинення юридичної особи, заміни кредитора чи боржника у зобов'язанні, а також в інших випадках заміни особи у відносинах, щодо яких виник спір, суд залучає до участі у справі правонаступника відповідної сторони або третьої особи на будь-якій стадії судового процесу.

2. Усі дії, вчинені в цивільному процесі до вступу правонаступника, обов'язкові для нього так само, як вони були обов'язкові для особи, яку він замінив.

1. Процесуальне правонаступництво – це перехід процесуальних прав і обов'язків від однієї особи до іншої у зв'язку із наступництвом у спірних матеріальних правовідносинах. При процесуальному правонаступництві відбувається заміна сторони або третьої особи (право-попередника) іншою особою (правонаступником) у зв'язку з вибуттям із процесу суб'єкта спірного або встановленого рішенням суду правовідношення, за якої до правонаступника переходять усі процесуальні права та обов'язки правопопередника і він продовжує в цивільному судочинстві участь останнього (*постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 12 січня 2022 року у справі № 953/2295/20*).

Процесуальне правонаступництво допускається щодо сторін та третіх осіб. Вступ у справу правонаступника допускається за клопотанням учасників справи, самого правонаступника або за ініціативою суду. Процесуальне правонаступництво допускається на будь-якій стадії судового процесу. Перелік підстав виникнення процесуального правонаступництва не є вичерпним. Зокрема, воно може виникати у разі смерті фізичної особи, припинення юридичної особи, заміни кредитора чи боржника у зобов'язанні та ін.

Верховний Суд звертає увагу на те, що процесуальне правонаступництво у разі смерті фізичної особи можливе лише за умови, що фізична особа померла після відкриття провадження у справі. ЦПК України не містить норм, які б передбачали здійснення провадження у справах щодо осіб, які померли до відкриття провадження у справі, а залучення правонаступників особи, яка померла до відкриття провадження у справі, суперечить принципам цивільного судочинства, є порушенням права, свобод та інтересів третіх осіб (*постанова Верховного Суду від 20.06.2019 року у справі № 185/998/16-ц*).

Суд будь-якої інстанції зобов'язаний залучити до участі у справі правонаступника сторони або третьої особи, якщо спірні правовідносини допускають правонаступництво прав та обов'язків відповідної особи, а правонаступник існує. Питання процесуальної правосуб'єктності сторони, третьої особи, їхніх правонаступників належать до тих, які суд має вирішити під час розгляду справи незалежно від стадії судового процесу. Не є перешкодами для з'ясування підстав процесуального право-

наступництва межі розгляду справи у суді відповідної інстанції, а також предмет доказування за відповідними позовними вимогами (*п. 31 постанови Великої Палати Верховного Суду від 30 червня 2020 року у справі № 264/5957/17*).

2. Згідно частини другої коментованої статті всі дії, які були вчинені у цивільному процесі до вступу у справі правонаступника, є для нього так само обов'язкові, які і для особи, яку він замінив. Дане положення обумовлене тим, що при процесуальному правонаступництві спірні матеріальні та процесуальні правовідносини продовжуються із новим суб'єктом. Саме тому ЦПК України не передбачає обов'язку суду розпочати розгляд справи з початку у разі вступу у справу правонаступника. Згідно ч. 3 ст. 253 ЦПК України провадження у справі продовжується зі стадії, на якій його було зупинено для залучення у справі правонаступника.

Стаття 56. Участь у судовому процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб

1. У випадках, встановлених законом, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи можуть звертатися до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів та брати участь у цих справах. При цьому органи державної влади, органи місцевого самоврядування повинні надати суду документи, що підтверджують наявність передбачених законом підстав для звернення до суду в інтересах інших осіб.

2. З метою захисту прав і свобод людини і громадянина у випадках, встановлених законом, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини може особисто або через свого представника звертатися до суду з позовом (заявою), брати участь у розгляді справ за його позовними заявами (заявами), а також на будь-якій стадії розгляду вступати у справу, провадження в якій відкрито за позовами (заявами) інших осіб, подавати апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими чи виключними обставинами, у тому числі у справі, провадження в якій відкрито за позовом (заявою) іншої особи. При цьому Уповноважений Верховної Ради України з прав людини повинен обґрунтувати суду неможливість особи самостійно здійснювати захист своїх інтересів. Невиконання Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини вимог щодо надання зазначеного обґрунтування має наслідком застосування положень, передбачених статтею 185 цього Кодексу.

3. У визначених законом випадках прокурор звертається до суду з позовною заявою, бере участь у розгляді справ за його позовами, а також може вступити за своєю ініціативою у справу, провадження у якій відкрито за позовом іншої особи, до початку розгляду справи по суті, подає апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами.

4. Прокурор, який звертається до суду в інтересах держави, в позовній чи іншій заяві, скарзі обґрунтовує, в чому полягає порушення інтересів держави, необхідність їх захисту, визначені законом підстави для звернення до суду прокурора, а також зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах. Невиконання цих вимог має наслідком застосування положень, передбачених статтею 185 цього Кодексу.

5. У разі відкриття провадження за позовною заявою особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (крім прокурора), особа, в чиїх інтересах подано позов, набуває статусу позивача.

У разі відкриття провадження за позовною заявою, поданою прокурором в інтересах держави в особі органу, уповноваженого здійснювати функції держави

у спірних правовідносинах, зазначений орган набуває статусу позивача. У разі відсутності такого органу або відсутності у нього повноважень щодо звернення до суду прокурор зазначає про це в позовній заяві і в такому разі прокурор набуває статусу позивача.

6. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування можуть бути залучені судом до участі у справі або брати участь у справі за своєю ініціативою для подання висновків на виконання своїх повноважень. Участь зазначених органів у судовому процесі для подання висновків у справі є обов'язковою у випадках, встановлених законом, або якщо суд визнає це за необхідне.

7. З метою захисту прав викривача, встановлених Законом України «Про запобігання корупції», Національне агентство з питань запобігання корупції за зверненням викривача може звертатися до суду з позовом (заявою) в інтересах викривача, брати участь у розгляді справ за такими позовами (заявами), а також на будь-якій стадії розгляду вступати у справу, провадження в якій відкрито за позовами (заявами) викривачів, подавати апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими чи виключними обставинами, у тому числі у справі, провадження в якій відкрито за позовом (заявою) викривача.

{Статтю 56 доповнено частиною сьомою згідно із Законом № 198-IX від 17.10.2019}

1. За загальним правилом, у разі порушення, невизнання або оспорення права, свободи чи інтересу особа звертається до суду за судовим захистом. Однак, бувають випадки, коли через певні об'єктивні причини (похилий вік, незадовільний стан здоров'я, малолітство тощо) особа не може самостійно звертатися до суду. У таких випадках цивільне процесуальне законодавство надає можливість іншим органам і особам звертатися до суду із позовом про захист чужих прав та інтересів. Це можуть бути органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи.

Формами участі у цивільному процесі вказаних органів і осіб є: звернення до суду із заявами про захист прав свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб або державних чи суспільних інтересів; вступ у розпочату цивільну справу для захисту інтересів сторони або третьої особи (як з власної ініціативи, так і за ухвалою суду); участь у цивільній справі для подання висновків на виконання своїх повноважень.

У ході розгляду і вирішення цивільних справ органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб набувають статусу учасників справи. У разі звернення до суду органів державної влади або органів місцевого самоврядування, вони повинні обгрунтувати наявність передбачених законом підстав для звернення до суду в інтересах інших осіб і надати суду відповідні підтверджуючі документи. Якщо дієздатна особа, в інтересах якої у встановлених законом випадках відкрито провадження у справі за заявою іншої особи, не підтримує заявлених вимог і від неї надійшла відповідна заява, суд постановляє ухвалу про залишення позову без розгляду.

2. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та їх захист. Для виконання наданих законом повноважень він має право бути присутнім на засіданнях судів усіх інстанцій, у тому числі на закритих судових засіданнях, за умови згоди суб'єкта права, в інтересах якого судовий розгляд оголошено закритим. З метою захисту прав і свобод людини і громадянина особисто або

через свого представника Уповноважений Верховної Ради України з прав людини має право звертатися до суду про захист прав і свобод осіб, які через фізичний стан, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права і свободи; брати участь у судовому розгляді справ, провадження в яких відкрито за його позовами. Також Уповноважений Верховної Ради України з прав людини може вступати у справи, провадження в яких відкрито за позовами інших осіб, на будь-якій стадії їх судового розгляду. Незалежно від його участі у судовому провадженні, має право ініціювати перегляд судових рішень. У разі відсутності підстав для звернення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини до суду в інтересах іншої особи суд може залишає таку заяву без руху і у разі не усунення даного недоліку у термін визначений судом, суд повертає таку заяву.

3. Однією з функцій прокуратури є представництво інтересів громадянина або держави в суді, яке полягає у здійсненні процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів громадянина або держави. Закон України «Про прокуратуру» (ст. 23) передбачає у яких випадках прокурор може звертатися до суду в інтересах інших осіб: якщо така особа не спроможна самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист. Прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу. У той же час, не допускається здійснення прокурором представництва в суді інтересів держави в особі державних компаній, а також у правовідносинах, пов'язаних із виборчим процесом, проведенням референдумів, діяльністю Верховної Ради України, Президента України, створенням та діяльністю засобів масової інформації, а також політичних партій, релігійних організацій, організацій, що здійснюють професійне самоврядування, та інших громадських об'єднань. Представництво в суді інтересів держави в особі Кабінету Міністрів України та Національного банку України може здійснюватися прокурором Генеральної прокуратури України або регіональної прокуратури виключно за письмовою вказівкою чи наказом Генерального прокурора або його першого заступника чи заступника відповідно до компетенції.

4. Наявність підстав для представництва має бути обгрунтована прокурором у суді. Прокурор здійснює представництво інтересів громадянина або держави в суді виключно після підтвердження судом підстав для представництва. Прокурор зобов'язаний попередньо, до звернення до суду, повідомити про це громадянина та його законного представника або відповідного суб'єкта владних повноважень. Наявність підстав для представництва може бути оскаржена громадянином чи його законним представником або суб'єктом владних повноважень. Виключно з метою встановлення наявності підстав для представництва інтересів держави в суді у випадку, якщо захист законних інтересів держави не здійснює або неналежним чином здійснює суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, прокурор має право отримувати інформацію,

яка на законних підставах належить цьому суб'єкту, витребовувати та отримувати від нього матеріали та їх копії. Неможливість прокурора обґрунтувати наявність підстав для звернення до суду в інтересах інших осіб або держави є підставою для залишення позовної заяви без руху або її повернення.

5. У разі відкриття провадження за позовною заявою особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, позивачем буде особа в інтересах якої порушено процес. Виняток з даного правила становить звернення прокурора. Він може набути статусу позивача тільки у випадку, якщо орган, уповноважений здійснювати функції держави відсутній або у нього відсутні повноваження на звернення до суду.

6. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування мають право брати участь у цивільному процесі для подання висновків на виконання своїх повноважень. Це можливо за власною ініціативою, або вони можуть залучатися судом шляхом постановлення відповідної ухвали. У випадках передбачених законом участь вказаних органів для подання висновків є обов'язковою. Наприклад, у справах про усиновлення орган опіки та піклування повинен подати суду висновок про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини (ч. 2 ст. 312 ЦПК України) тощо. Висновок органів державної влади та органів місцевого самоврядування подається у письмовій формі і він приєднується до матеріалів справи.

7. Національне агентство з питань запобігання корупції має право звернутися до суду в інтересах викривача. Згідно положенням ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» викривачем є фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень даного закону, вчинених іншою особою, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською, громадською, науковою діяльністю, проходженням нею служби чи навчання або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби чи навчання.

У судах Національне агентство з питань запобігання корупції представляють його уповноважені особи – Голова, заступник Голови Національного агентства, а також інші посадові особи, уповноважені Головою Національного агентства.

У разі звернення викривача Національне агентство уповноважене здійснювати представництво його інтересів у суді у випадках, якщо викривач неспроможний самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження, а представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси викривача, не здійснюють або неналежним чином здійснюють його захист. З цією метою Національне агентство має право бути присутнім на засіданнях судів усіх інстанцій, у тому числі на закритих судових засіданнях, за умови згоди викривача, в інтересах якого судовий розгляд оголошено закритим. Також воно має право звертатися до суду з позовом (заявою) про захист прав і свобод викривачів, брати участь у судовому розгляді справ, провадження в яких відкрито за його позовами (заявами, клопотаннями (поданнями). Національне агентство має право вступати у справи, провадження в яких відкрито за позовами (заявами, клопотаннями (поданнями) викривачів, на будь-якій стадії їх судового розгляду та ініціювати перегляд судових рішень у порядку, встановленому законом (незалежно від його участі у судовому провадженні).

Законом України від 22.02.2024 р. № 3585-IX статтю 56 також було доповнено частиною восьмою, за якою з метою захисту прав інформатора, встановлених Законом України «Про державне регулювання ринків капіталу та організованих товарних ринків», Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку за зверненням інформатора може звертатися до суду з позовом (заявою) в інтересах інформатора, брати участь у розгляді справ за такими позовами (заявами), а також на будь-якій стадії розгляду вступати у справу, провадження в якій відкрито за позовами (заявами) інформаторів, подавати апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими чи виключними обставинами, у тому числі у справі, провадження в якій відкрито за позовом (заявою) інформатора». Разом з тим, вказана норма набирає чинності лише з 1 січня 2028 року, що визначено Прикінцевими та перехідними положеннями Закону № 3585-IX, а тому в даному коментарі вказана норма не тлумачиться.

Стаття 57. Процесуальні права органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб

1. Органи та інші особи, які відповідно до статті 56 цього Кодексу звернулися до суду в інтересах інших осіб, мають процесуальні права та обов'язки особи, в інтересах якої вони діють, за винятком права укладати мирову угоду.

2. Відмова органів та інших осіб, які відповідно до статті 56 цього Кодексу звернулися до суду в інтересах інших осіб, від поданої ними заяви або зміна позовних вимог не позбавляє особу, на захист прав, свобод та інтересів якої подано заяву, права вимагати від суду розгляду справи та вирішення вимоги у первісному обсязі.

3. Якщо особа, яка має цивільну процесуальну дієздатність і в інтересах якої подана заява, не підтримує заявлених позовних вимог, суд залишає заяву без розгляду.

4. Відмова органу, уповноваженого здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах, від поданого прокурором в інтересах держави позову (заяви), подання ним заяви про залишення позову без розгляду не позбавляє прокурора права підтримувати позов (заяву) і вимагати розгляду справи по суті.

5. Прокурор або Уповноважений Верховної Ради України з прав людини з метою вирішення питання щодо наявності підстав для ініціювання перегляду судових рішень у справі, розглянутій без їхньої участі, вступу у справу за позовом (заявою) іншої особи мають право ознайомлюватися з матеріалами справи в суді та отримувати з них копії.

6. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які беруть участь у справі для подання висновку, мають процесуальні права і обов'язки, встановлені статтею 43 цього Кодексу, а також мають право висловити свою думку щодо вирішення справи по суті.

1. У разі відкриття провадження за зверненням органів і осіб, які звернулися до суду в інтересах інших осіб вони набувають процесуально-правового становища учасників справи. Для реалізації своїх повноважень та мети участі в процесі вони наділяються процесуальними правами і обов'язками особи, в інтересах якої вони діють. Це включає загальні права учасників справи і спеціальні права самої особи (позивача, заявника, заінтересованої особи, стягувача). З метою недопущення зловживань з боку вказаних осіб та максимального захисту інтересів осіб, в інтересах яких звернулись вказані органи і особи не мають право укладати мирову угоду.

2. На практиці бувають випадки, коли після відкриття провадження у справі, органи та особи, які звернулися з заявою в інтересах інших осіб відмовляються

від поданої заяви або змінюють позовні вимоги. Якщо особа, в інтересах якої вони звернулись не погоджується з цим, вона має право вимагати від суду вирішення первісних вимог.

3. Особа, в інтересах якої подана заява і наділена цивільною процесуальною дієздатністю може не підтримати заявлених вимог. У таких випадках, враховуючи принцип диспозитивності, суд залишає заяву без розгляду.

4. Орган, уповноважений здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах має право відмовитись від поданого прокурором в інтересах держави позову (заяви) і подати заяву про залишення позову без розгляду. Однак такі дії не позбавляють прокурора права підтримувати позов (заяву) і вимагати розгляду справи по суті.

5. Відповідно до положень ст. 43 ЦПК України право знайомитися з матеріалами справи мають учасники справи. Коментована частина містить виняток з даного правила. За змістом цієї норми право знайомитися з матеріалами справи мають прокурор або Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, навіть якщо вони не брали участь у розгляді справи. Дане право надається вказаним особам у випадку вирішення питання про наявність підстав для перегляду судових рішень у даних справах.

6. У разі допуску до участі у справі органів державної влади та органів місцевого самоврядування для дачі висновку у справі вони набувають процесуального становища учасників справи. Для належного виконання своїх функцій вони наділяють процесуальними правами і обов'язками, передбаченими ст. 43 ЦПК України: ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, копії, одержувати копії судових рішень; подавати докази; брати участь у судових засіданнях, якщо інше не визначено законом; брати участь у дослідженні доказів; ставити питання іншим учасникам справи, а також свідкам, експертам, спеціалістам; подавати заяви та клопотання, надавати пояснення суду, наводити свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб; ознайомлюватися з протоколом судового засідання, записом фіксування судового засідання технічними засобами, робити з них копії, подавати письмові зауваження з приводу їх неправильності чи неповноти; оскаржувати судові рішення у визначених законом випадках; користуватися іншими визначеними законом процесуальними правами. Також вони мають право висловити свою думку щодо вирішення справи по суті. Під час участі у судовому процесі вказані органи зобов'язані: виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу; сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи; з'являтися в судове засідання за викликом суду, якщо їх явка визнана судом обов'язковою; подавати усі наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази; надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні; виконувати процесуальні дії у встановлені законом або судом строки; виконувати інші процесуальні обов'язки, визначені законом або судом.

§ 2. Представники

Стаття 58. Участь у справі представника

1. Сторона, третя особа, а також особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, може брати участь у судовому процесі особисто (самопредставництво) та (або) через представника.

2. Особиста участь у справі особи не позбавляє її права мати в цій справі представника.

3. Юридична особа незалежно від порядку її створення бере участь у справі через свого керівника, члена виконавчого органу, іншу особу, уповноважену діяти від її імені відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту) (самопредставництво юридичної особи), або через представника.

{Частина третя статті 58 в редакції Закону № 390-IX від 18.12.2019}

4. Держава, Автономна Республіка Крим, територіальна громада беруть участь у справі через відповідний орган державної влади, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування відповідно до його компетенції, від імені якого діє його керівник, інша уповноважена особа відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту) (самопредставництво органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування), або через представника.

{Частина четверта статті 58 в редакції Закону № 390-IX від 18.12.2019}

1. У цивільному процесі такі учасники справи як сторони, треті особи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи можуть брати участь у справі самостійно, разом з представником або через представника. Відповідно до положень ч. 1 ст. 237 ЦК України, під представництвом слід розуміти правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє. Представництво в цивільному процесі – це сукупність процесуальних дій представника від імені та в інтересах особи, яку представляють вчинених з метою захисту прав та законних інтересів. У цивільному процесі представник наділений тільки процесуальною заінтересованістю і діє в межах наданих повноважень. Мета його участі у процесі – сприяти суду у повному та об'єктивному з'ясуванню обставин справи та ухваленні законного та обґрунтованого рішення.

2. На відміну від представництва в матеріальному праві, процесуальне представництво допускає одночасну участь у процесі і представника і особи, яку він представляє. Разом з стороною, третьою особою, та особою, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи під час розгляду і вирішення справи може діяти одночасно і представник цих осіб.

3. У цивільному процесі юридичну особу може представляти її керівник, член виконавчого органу, інша особа, яка уповноважена на це законом, статутом, положенням, трудовим договором, контрактом або представник.

Процесуальне представництво юридичної особи фактично поділяється на дві категорії: участь у формі «самопредставництва» – через керівника, члена виконавчого органу, іншу уповноважену особу); участь через «представника» – адвоката, уповноваженого на підставі довіреності чи ордеру, виданих на підставі договору про надання правової допомоги, за певними винятками (*ухвала Дніпровського районного суду міста Києва від 16.02.2022 у справі № :755/9908/16-ц, провадження № : 6/755/198/22*).

Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на те, що для визнання особи такою, що діє в порядку самопредставництва, необхідно, щоб у відповідному законі, статуті, положенні чи трудовому договорі (контракті) було чітко визначене її право діяти від імені такої юридичної особи (суб'єкта владних повноважень без права юридичної особи) без додаткового уповноваження (*п. 28 постанови Великої Палати Верховного Суду від 02.07.2020 у справі № 9901/39/20, провадження № 11–137заі20*). Вказані органи і особи, які установчими документами юридичної особи чи законом уповноважені виступає від її імені, зобов'язані діяти в інтересах юридичної особи та в межах наданих повноважень.

4. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення можливостей самопредставництва в суді органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб незалежно від порядку їх створення» № 390-IX від 18.12.2019 були внесені зміни до коментованої статті. Відтак, представництво держави, Автономної Республіки Крим або територіальної громади в суді полягає у здійсненні процесуальних та інших дій, спрямованих на захист їх інтересів у випадках та порядку, встановлених законом. Держава, Автономна Республіка Крим, територіальна громада можуть бути учасниками цивільного процесу і беруть участь у справах через відповідні органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим або органи місцевого самоврядування. Вказані органи можуть брати участь у розгляді і вирішенні цивільних справ у формі самопредставництва (через їх керівника або інших уповноважених осіб відповідно до закону, статуту, положення, трудового договору (контракту)) або через представника.

Стаття 59. Законні представники

1. Права, свободи та інтереси малолітніх осіб віком до чотирнадцяти років, а також недієздатних фізичних осіб захищають у суді відповідно їхні батьки, усиновлювачі, опікуни чи інші особи, визначені законом.

2. Права, свободи та інтереси неповнолітніх осіб віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть захищати у суді відповідно їхні батьки, усиновлювачі, піклувальники чи інші особи, визначені законом. Суд може залучити до участі в таких справах неповнолітню особу чи особу, цивільна дієздатність якої обмежена.

3. Законні представники можуть доручати ведення справи в суді іншим особам.

1. Законний представник – це особа, яка відповідно до закону захищає права та інтереси неповнолітніх, недієздатних, обмежено дієздатних осіб. Вони здійснюють повноваження щодо представництва від імені та в інтересах осіб, яких вони представляють. Права та інтереси малолітніх осіб віком до чотирнадцяти років, а також недієздатних фізичних осіб захищають у суді відповідно їхні батьки, усиновлювачі, опікуни чи інші особи, визначені законом.

2. Права, свободи та інтереси неповнолітніх осіб віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть захищати у суді відповідно їхні батьки, усиновлювачі, піклувальники чи інші особи, визначені законом. У разі необхідності, якщо цього потребує захист суд може залучити до участі у таких справах неповнолітню особу чи особу, цивільна дієздатність якої обмежена.

3. Коментована стаття визначає можливість законних представників доручати ведення справи іншим особам. Це можуть бути адвокати. У разі неможливості законного представника через похилий вік, стан здоров'я брати участь у процесі це можуть бути органи і особи, які мають право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

Стаття 60. Особи, які можть бути представниками

1. Представником у суді може бути адвокат або законний представник.

2. Під час розгляду спорів, що виникають з трудових відносин, а також справ у малозначних спорах (малозначні справи) представником може бути особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність, за винятком осіб, визначених у статті 61 цього Кодексу.

3. Органи або інших осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, представляють у суді їх посадові особи, крім випадків, коли такі органи та особи є стороною чи третьою особою у справі.

4. Одна й та сама особа може бути одночасно представником декількох позивачів або декількох відповідачів або декількох третіх осіб на одній стороні, за умови відсутності конфлікту інтересів між ними.

1. У цивільному процесі повноваження представника може здійснювати адвокат або законні представники. Адвокат це фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Згідно ст. 15 ЦПК України, представництво у суді як вид правничої допомоги здійснюється виключно адвокатом, крім випадків, встановлених законом.

2. Окрім адвокатів та законних представників у цивільному процесі представником може бути також особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність, за винятком осіб, визначених у статті 61 ЦПК України: особа, яка бере участь у справі як секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, перекладач та свідок або є помічником судді, який розглядає справу; особа, яка у цій справі представляє або представляла іншу особу, інтереси якої у цій справі суперечать інтересам її довірителя; особа, яка є чи була медіатором під час проведення медіації щодо спору, пов'язаного із справою, що розглядається в суді; судді, прокурори, слідчі, працівники підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, крім випадків, коли вони діють від імені відповідного органу, що є стороною або третьою особою в справі. Однак, виконання функцій представництва такими особами допускається тільки під час розгляду спорів, що виникають з трудових відносин, а також під час розгляду малозначних справ, а саме: справ, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; справ незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує двісті п'ятдесят розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; справи про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, якщо такі вимоги не пов'язані із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства); справ про розірвання шлюбу; справ про захист прав споживачів,

ціна позову в яких не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

3. Представництво органів або інших осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена здійснюють їх посадові особи. Виключення з даного правила діє у випадках, коли такі органи та особи є стороною чи третьою особою у справі.

4. Під час розгляду і вирішення справи допускається одночасне представництво однією особою декількох позивачів або декількох відповідачів або декількох третіх осіб на одній стороні. Таке множинне представництво допускається при умові відсутності конфлікту інтересів між особами, інтереси яких представляє один представник.

Відповідно до ст. 9 Правил адвокатської етики адвокат без письмового погодження з клієнтами, щодо яких виник конфлікт інтересів, не може представляти або захищати одночасно двох або більше клієнтів, інтереси яких є взаємно суперечливими, або вірогідно можуть стати суперечливими, а також за таких обставин надавати їм правову допомогу. За відсутності письмового погодження клієнта, в разі виникнення конфлікту інтересів в процесі реалізації адвокатом договору, такий договір має бути розірваний з дотриманням умов, визначених цими Правилами.

Стаття 61. Особи, які не можуть бути представниками

1. Не може бути представником в суді особа, яка бере участь у справі як секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, перекладач та свідок або є помічником судді, який розглядає справу.

2. Особа не може бути представником, якщо вона у цій справі представляє або представляла іншу особу, інтереси якої у цій справі суперечать інтересам її довірителя.

3. Особа не може бути представником, якщо вона є чи була медіатором під час проведення медіації щодо спору, пов'язаного із справою, що розглядається в суді.

{Статтю 61 доповнено новою частиною згідно із Законом № 1875-IX від 16.11.2021}

1. Особа може одночасно займати процесуально-правове становище одного учасника процесу. З метою недопущення процесуального сумісництва законодавство встановлює заборону для секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача, свідка та помічника судді, який розглядає справу бути одночасно і представником у справі.

2. Для уникнення конфлікту інтересів особа не може бути представником, якщо вона у цій справі представляє або представляла іншу особу, інтереси якої у цій справі суперечать інтересам її довірителя. Під конфліктом інтересів розуміють суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень (*ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII*).

3. Закріплена у ЦПК України можливість примирення сторін шляхом медіації передбачає участь медіатора – спеціально підготовлена нейтральна, незалежна, неупереджена фізична особа, яка проводить медіацію. Проведення медіації передбачає отримання медіатором від сторін спору інформацію про його обставини. З метою недопущення використання такої інформації на шкоду інтересам однієї зі сторін ЦПК України встановлює заборону для медіатора, який проводив або проводить медіацію щодо спору пов'язаного із справою, що розглядається в суді бути представником у даній справі.

4. Коментована норма встановлює заборону здійснення представницької діяльності суддями, прокурорами, слідчими, працівниками підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність. Винятком є випадки, коли вони діють від імені відповідного органу, що є стороною або третьою особою в справі, чи як законні представники. Законними представниками вони є при захисті інтересів власних дітей, недієздатних або обмежено дієздатних осіб, якщо вони є їх опікунами чи піклувальниками.

Стаття 62. Документи, що підтверджують повноваження представників

1. Повноваження представників сторін та інших учасників справи мають бути підтверджені такими документами:

1) довіреністю фізичної або юридичної особи;

2) свідоцтвом про народження дитини або рішенням про призначення опікуном, піклувальником чи охоронцем спадкового майна.

2. Довіреність фізичної особи повинна бути посвідчена нотаріально або, у визначених законом випадках, іншою особою.

У разі задоволення заявленого клопотання щодо посвідчення довіреності фізичної особи на ведення справи, що розглядається, суд без виходу до нарадчої кімнати постановляє ухвалу, яка заноситься секретарем судового засідання до протоколу судового засідання, а сама довіреність або засвідчена підписом судді копія з неї приєднується до справи.

Довіреність фізичної особи, за зверненням якої прийнято рішення про надання їй безоплатної вторинної правничої допомоги, може бути посвідчена посадовою особою органу (установи), який прийняв таке рішення.

3. Довіреність від імені юридичної особи видається за підписом (кваліфікованим електронним підписом) посадової особи, уповноваженої на це законом, установчими документами.

{Частина третя статті 62 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2801-IX від 01.12.2022}

4. Повноваження адвоката як представника підтверджуються одним з таких документів:

1) довіреністю;

2) ордером, виданим відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»;

3) дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правничої допомоги, виданим відповідно до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу».

{Частина четверта статті 62 в редакції Закону № 3022-IX від 10.04.2023}

5. Відповідність копії документа, що підтверджує повноваження представника, оригіналу може бути засвідчена підписом судді.

6. Оригінали документів, зазначених у цій статті, копії з них, засвідчені суддею, або копії з них, засвідчені у визначеному законом порядку, приєднуються до матеріалів справи.

7. У разі подання представником заяви по суті справи в електронній формі він може додати до неї довіреність або ордер в електронній формі, на які накладено

кваліфікований електронний підпис відповідно до вимог закону та Положення про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положень, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів).

{Частина сьома статті 62 із змінами, внесеними згідно із Законами № 1416-IX від 27.04.2021, № 2801-IX від 01.12.2022}

8. У разі подання представником до суду заяви, скарги, клопотання він додає довіреність або інший документ, що посвідчує його повноваження, якщо в справі немає підтвердження такого повноваження на момент подання відповідної заяви, скарги, клопотання.

9. Довіреності або інші документи, які підтверджують повноваження представника і були посвідчені в інших державах, повинні бути легалізовані в установленому законодавством порядку, якщо інше не встановлено міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

{Стаття 62 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1089-IX від 16.12.2020}

1. Згідно ч. 7 ст. 177 ЦПК України до позовної заяви, підписаної представником позивача, додається довіреність чи інший документ, що підтверджує повноваження представника позивача. У цивільному процесі повноваження представників підтверджуються наступними документами: довіреністю фізичної або юридичної особи; свідоцтвом про народження дитини або рішенням про призначення опікуном, піклувальником чи охоронцем спадкового майна. Довіреність – це письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами (ст. 244 ЦК України). Призначення опікуна/піклувальника недієздатної чи обмежено дієздатної особи здійснюється за рішенням суду на підставі подання органів опіки та піклування. Призначення опікуна чи піклувальника малолітньої чи неповнолітньої особи здійснюється рішенням органу опіки та піклування (ст.ст. 60, 61 ЦК України). Охоронцем спадкового майна може бути призначено осіб з числа спадкоємців, опікунів над майном осіб, визнаних безвісно відсутніми або місцеперебування яких невідоме, або інших осіб, визначених спадкоємцями.

2. Підтвердження повноважень представника фізичної особи здійснюється нотаріально посвідченою довіреністю. У передбачених законом випадках допускається посвідчення довіреності фізичної особи іншими особами. Так, довіреність військовослужбовця або іншої особи, яка перебуває на лікуванні у госпіталі, санаторії та іншому військово-лікувальному закладі, може бути посвідчена начальником цього закладу, його заступником з медичної частини, старшим або черговим лікарем. Довіреність військовослужбовця в пунктах дислокації військової частини, з'єднання, установи, військово-навчального закладу, де немає нотаріуса чи органу, що вчиняє нотаріальні дії, також довіреність працівника, члена його сім'ї і члена сім'ї військовослужбовця може бути посвідчена командиром (начальником) цих частини, з'єднання, установи або закладу. Довіреність особи, яка тримається в установі виконання покарань чи слідчому ізоляторі, може бути посвідчена начальником установи виконання покарань чи слідчого ізолятора. Довіреність особи, яка проживає у населеному пункті, де немає нотаріусів, може бути посвідчена уповноваженою на це посадовою особою органу місцевого самоврядування, крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, довіреностей на управління і розпорядження корпоративними правами та довіреностей на користування і розпорядження транспортними засобами. Довіреності, посвідчені зазначеними посадовими особами, прирівнюються до нотаріально посвідчених.

За клопотанням особи довіреність може бути посвідчена і суддею, який розглядає справу. У разі задоволення такого клопотання, суд без виходу до нарадчої кімнати постановляє ухвалу, яка заноситься секретарем судового засідання до протоколу судового засідання, а сама довіреність або засвідчена підписом судді копія з неї приєднується до справи. Довіреність фізичної особи, за зверненням якої прийнято рішення про надання їй безоплатної вторинної правничої допомоги, може бути посвідчена посадовою особою органу (установи), який прийняв таке рішення. Безоплатна вторинна правова допомога – вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя. Рішення про надання безоплатної вторинної правової допомоги приймається Центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Відтак, посадова особа Центру з надання безоплатної правоої допомоги уповноважена посвідчувати довіреність фізичної особи, за зверненням якої було прийнято рішення про надання їй такої допомоги.

3. Довіреність на представництво інтресів юридичної особи видається за підписом (електронним підписом) посадової особи, уповноваженої на це законом, установчими документами (ст. 246 ЦК України). Такими документами можуть бути установчий акт, статут, програма політичної партії, модельний статут, засновницький договір, одноособова заява (меморандум), положення тощо. Довіреність від імені юридичної особи не потібно посвідчувати нотаріально. Вона видається за підписом (електронним підписом) особи, яка уповноважена на це. Електронний підпис – це електронні дані, які забезпечують цілісність документів та ідентифікують особ. При підписанні такої довіреності повинен використовуватися електронний ключ, отриманий у якості саме посадової особи даної юридичної особи. Посилений сертифікат відкритого ключа підписувача повинен додатково містити інформацію про належність до даної юридичної особи та посаду, яку він займає.

Довіреність від імені юридичної особи може бути й в електронній формі. Право видавати такі довіреності мають особи, зазначені у відомостях Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань щодо такої юридичної особи у графі «Прізвище, ім'я, по батькові, дати обрання (призначення) осіб, що обираються (призначаються) до органу управління такої юридичної особи, уповноважених представляти юридичну особу у правовідносинах з третіми особами, або такі, які мають право вчиняти дії від імені юридичної особи без довіреності, у тому числі підписувати договори та дані про наявність обмежень щодо представництва від імені юридичної особи». Від імені іноземної юридичної особи електронні довіреності видаватися не можуть (п. 33 Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи).

4. У разі здійснення представництва адвокатом його повноваження підтверджуються одним з трьох документів: 1) довіреністю; 2) ордером, виданим відповідно до вимог Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»; 3) дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правничої допомоги, виданим відповідно до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу». Дані уточнення були внесені відповідно до положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги» від 10.04.2023 року.

Рада адвокатів України роз'яснила, що у разі надання адвокатом до суду довіреності виданої на ім'я адвокатського об'єднання він може надати додаткові документи,

які б підтверджували покладання обов'язків відповідного адвокатського об'єднання на конкретного адвоката. Якщо такий адвокат входить до складу адвокатського об'єднання, достатнім є підтвердження такого факту, наприклад, інформацією з ЄРАУ, яка наявна у відкритому доступі. Якщо адвокат не входить до складу адвокатського об'єднання, на ім'я якого надана довіреність, такі відносини між адвокатом та адвокатським об'єднанням можуть підтверджуватись відповідним договором (Рішення РАУ «Про затвердження роз'яснення щодо підстав представництва адвокатом клієнта в суді» від 02.08.2022 № 62).

Окрім довіреності, в цивільному процесі адвокат може також підтвердити свої повноваження ордером – письмовим документом, що посвідчує повноваження адвоката на надання правової допомоги. Ордер видається адвокатом, адвокатським бюро або адвокатським об'єднанням та повинен містити підпис адвоката. Бланки ордерів генеруються онлайн через «Особистий кабінет адвоката» на офіційному веб-сайті Національної асоціації адвокатів України. Верховний Суд звертає увагу на те, що повноваження адвоката як представника сторони можуть бути підтверджені як оригіналом ордера або довіреністю (оригіналом) цієї сторони, що посвідчує такі повноваження, або їх копією, засвідченою у визначеному законом порядку, зокрема, особою, яка має повноваження на засвідчення копії, в тому числі самим адвокатом, який має право посвідчувати копії документів у справах, які він веде, крім випадків, якщо законом установлено інший обов'язковий спосіб посвідчення копій документів (Постанова Верховного Суду від 16 червня 2021 року у справі № 369/13467/20 (провадження № 61–18623св20).

У разі надання безоплатної правничої допомоги повноваження адвоката в цивільному процесі підтверджуються дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання такої допомоги. Підстави та порядок надання такого представництва передбачені Законом України «Про безоплатну правничу допомогу». Згідно наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про центри з надання безоплатної правничої допомоги» від 02.07.2012 № 967/5 доручення адвокатам для надання безоплатної вторинної правничої допомоги суб'єктам відповідного права видаються Регіональними центрами з надання безоплатної правничої допомоги (підпункт 7 пункт 8).

5. Суддя, який розглядає справу своїм підписом також може засвідчувати відповідність копії документа, що підтверджує повноваження представника оригіналу.

6. Оригінали документів, що підтверджують повноваження представників, копії з них, засвідчені суддею, або копії з них, засвідчені у визначеному законом порядку, приєднуються до матеріалів справи. Саме вони є підтвердженням права особи бути представником у даній конкретній справі. Копії документів, що підтверджують повноваження представників повинні містити відмітку про засвідчення, яка складається з таких елементів: слів «Згідно з оригіналом» (без лапок), найменування посади, особистого підпису особи, яка засвідчує копію, її власного імені та прізвища, дати засвідчення копії (п. 5.26 ДСТУ 4163:2020 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів»).

7. Якщо представник подає заяву по суті справи в електронній формі то він має право додати до неї довіреність або ордер в електронній формі. У такому випадку вони підписуються електронним цифровим підписом відповідно до Положення про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положень, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів). Електронний підпис створюється з використанням засобу кваліфікованого електронного підпису і базується на кваліфікованому сертифікаті відкритого ключа. Використання особистих ключів користувачами, а також створення ними кваліфікованого електронного підпису здійснюються в порядку, визначеному Законом України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», з особливостями, встановленими Положенням про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) ЄСІТС. Відмова користувача від отримання або використання особистих ключів кваліфікованого електронного підпису, їх використання з порушенням зазначених нормативних актів позбавляє його права доступу до ЄСІТС (п. 14 Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи).

8. У разі подання представником до суду заяви, скарги, клопотання він додає довіреність або інший документ, що посвідчує його повноваження, якщо в справі немає підтвердження такого повноваження на момент подання відповідної заяви, скарги, клопотання. Відповідно до ст. 238 ЦК України, представник може бути уповноважений на вчинення лише тих правочинів, право на вчинення яких має особа, яку він представляє.

9. Довіреності або інші документи, які підтверджують повноваження представника і були посвідчені в інших державах, повинні бути легалізовані в установленому законодавством порядку. Починаючи з 22 грудня 2003 року Україна є учасницею Гаазької Конвенції (1961 р.), що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів. Дана Конвенція запроваджує спрощену процедуру апостилізації. Офіційні документи, на яких проставлено апостиль, не потребують додаткового засвідчення і можуть бути використані в будь-якій іншій державі-учасниці Конвенції.

Згідно зі статтею 13 Закону України «Про міжнародне приватне право», документи, що видані уповноваженими органами іноземних держав у встановленій формі, визнаються дійсними в Україні у разі їх легалізації, якщо інше не передбачено законом або міжнародним договором України. Так, іноземні офіційні документи визнаються в Україні у наступних випадках: 1) якщо вони засвідчені штампом апостиль на території держави-учасниці Гаазької Конвенції від 5 жовтня 1961 року, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів; 2) без будь-якої додаткової легалізації, якщо вони укладені на території держави, з якою Україна підписала відповідні міжнародні договори; 3) якщо пройшли процедуру консульській легалізації, у разі їх складання на території держав, з якими Україна не уклала вищезазначених угод.

Стаття 63. Призначення або заміна законного представника судом

1. У разі відсутності у сторони чи третьої особи, визнаної недієздатною або обмеженою у цивільній дієздатності, законного представника суд за поданням органу опіки та піклування ухвалою призначає опікуна або піклувальника і залучає їх до участі у справі як законних представників.

2. Якщо при розгляді справи буде встановлено, що малолітня чи неповнолітня особа, позбавлена батьківського піклування, не має законного представника, суд ухвалою встановлює над нею відповідно опіку чи піклування за поданням органу опіки та піклування, призначає опікуна або піклувальника та залучає їх до участі у справі як законних представників.

3. У разі якщо законний представник не має права вести справу в суді з підстав, встановлених законом, суд за поданням органу опіки та піклування замінює законного представника.

4. Суд може призначити або замінити законного представника за клопотанням малолітньої або неповнолітньої особи, якщо це відповідає її інтересам.

5. Звільнення опікуна чи піклувальника в разі, якщо їх призначив суд, і призначення ними інших осіб здійснюються в порядку, встановленому частиною другою статті 300 цього Кодексу.

1. Особа визнається недієздатною або обмежено дієздатною за рішенням суду. Якщо під час розгляду справи суд встановить, що особа, яка в даному процесі є стороною або третьою особою є недієздатною або обмеженою у цивільній дієздатності та у неї відсутній законний представник, суд зупиняє провадження у справі. У такому випадку суд звертається до органу опіки і піклування для надання кандидатури опікуна чи піклувальника. Після відновлення провадження у справі, суд за поданням органу опіки та піклування ухвалою призначає опікуна або піклувальника і залучає їх до участі у справі як законних представників.

2. Коментована частина передбачає можливість призначення опікуна чи піклувальника малолітній чи неповнолітній особі, які позбавлені батьківського піклування і не мають інших законних представників. З метою належного захисту інтересів таких осіб в цивільному процесі, суд постановляє ухвалу про призначення опікуна чи піклувальника та залучає їх як законних представників. Встановлення опіки чи піклування та призначення опікуна чи піклувальника суд здійснює за поданням органу опіки та піклування.

3. Заміна законного представника судом допускається за поданням органу опіки і піклування у разі, якщо законний представник не має права вести справу в суді з підстав, встановлених законом. Однак, ЦПК України не містить переліку підстав, коли законний представник не має права вести справу у суді. На практиці це можуть бути випадки, коли батьки, які ініціювали процес в інтересах дитини позбавляються батьківства.

4. Малолітня або неповнолітня особа можуть самостійно звернутися до суду з клопотанням про призначення або заміну законного представника. Суд задовольняє такі клопотання у разі, якщо це відповідає інтересам малолітньої або неповнолітньої особи. У такому випадку, в силу положень ст. 251 ЦПК України суд зупиняє провадження у даній справі для залучення призначеного/заміненого законного представника такої особи.

5. Після того як суд призначив опікуна чи піклувальника їх звільнення та призначення нових здійснюється з дотриманням порядку передбаченого ч. 2 ст. 300 ЦПК. А саме, суд за заявою органу опіки та піклування чи особи, призначеної піклувальником або опікуном, у місячний строк звільняє її від повноважень піклувальника або опікуна і призначає за поданням органу опіки та піклування іншу особу, про що постановляє ухвалу. Суд за заявою особи, над якою встановлено піклування, може звільнити піклувальника від його повноважень і призначити за поданням органу опіки та піклування іншого піклувальника, про що постановляє ухвалу. Суд розглядає питання про звільнення опікуна або піклувальника в судовому засіданні з повідомленням заінтересованих осіб. Неявка цих осіб не перешкоджає розгляду питання про звільнення опікуна або піклувальника.

Стаття 64. Повноваження представника в суді

1. Представник, який має повноваження на ведення справи в суді, здійснює від імені особи, яку він представляє, її процесуальні права та обов'язки.

2. Обмеження повноважень представника на вчинення певної процесуальної дії мають бути застережені у виданій йому довіреності або ордері.

3. Підстави і порядок припинення представництва за довіреністю визначаються Цивільним кодексом України.

4. Про припинення представництва або обмеження повноважень представника за довіреністю має бути повідомлено суд шляхом подання письмової заяви.

5. У разі припинення повноважень представника на здійснення представництва особи у справі представник не може бути у цій самій справі представником іншої сторони, третьої особи на іншій стороні або третьої особи із самостійними вимогами щодо предмета спору.

1. Для здійснення функцій представництва представник наділяється комплексом процесуальних прав і обов'язків. Об'єм процесуальних прав і обов'язків представника залежить від процесуального статусу особи, яку він представляє. В залежності від того, якого саме учасника справи представлятиме, в цивільному процесі представник він може набувати процесуальних прав і обов'язків сторони, третьої особи або особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

2. У разі, якщо особа бажає обмежити свого представника у вчиненні певних дій вона повинна про це зазначити у довіреності або ордері. У разі якщо жодних застережень щодо вчинення певних дій відсутні, вважається, що представник має право вчиняти усі дії, які вправі вчиняти особа, яку він представляє. У той же час, суд повинен завжди сприяти реалізації прав і недопущення зловживання ними, навіть представником. Так, суд постановляє ухвалу про відмову у затвердженні мирової угоди і продовжує судовий розгляд, якщо одну із сторін мирової угоди представляє її законний представник, дії якого суперечать інтересам особи, яку він представляє (ч. 5 ст. 207 ЦПК України).

3. Представництво за довіреністю припиняється у наступних випадках: закінчення строку довіреності; скасування довіреності особою, яка її видала; відмови представника від вчинення дій, що були визначені довіреністю; припинення юридичної особи, яка видала довіреність; припинення юридичної особи, якій видана довіреність; смерті особи, яка видала довіреність, оголошення її померлою, визнання її недієздатною або безвісно відсутньою, обмеження її цивільної дієздатності; смерті особи, якій видана довіреність, оголошення її померлою, визнання її недієздатною або безвісно відсутньою, обмеження її цивільної дієздатності (ст. 248 ЦК України). У разі припинення представництва за довіреністю представник зобов'язаний негайно повернути довіреність.

4. Особа, яка в процесі діє через представника або разом з ним має право на будь-якій стадії розгляду справи припинити повноваження свого представника або обмежити їх. У разі вчення таких дій учасник справи повинен про це повідомити суд шляхом подання письмової заяви.

5. З метою уникнення конфлікту інтересів цивільне процесуальне законодавство передбачає, що у разі припинення повноважень представника на здійснення представництва особи у справі він не може бути у цій самій справі представником іншої сторони, третьої особи на іншій стороні або третьої особи із самостійними вимогами щодо предмета спору.

§ 3. Інші учасники судового процесу

Стаття 65. Інші учасники судового процесу

1. Учасниками судового процесу, крім учасників справи та їхніх представників, є помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст.

Інші учасники судового процесу це посадові особи суду та інші особи, які не мають юридичного інтересу у результатах справи, а сприяють суду у належному та своєчасному здійсненню правосуддя. Помічник судді, секретар судового засідання та судовий розпорядник здійснюють організаційно-технічне забезпечення процесу. Свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст сприяють суду у доказовій та іншій діяльності.

Стаття 66. Помічник судді

1. Помічник судді забезпечує підготовку та організаційне забезпечення судового процесу.

2. Помічник судді:

1) бере участь в оформленні судових справ, за дорученням судді готує проекти запитів, листів, інших матеріалів, пов'язаних із розглядом конкретної справи, виконавчих документів;

2) здійснює оформлення копій судових рішень для направлення сторонам у справі та іншим учасникам справи відповідно до вимог процесуального законодавства, контролює своєчасність надсилання копій судових рішень;

3) виконує інші доручення судді, що стосуються організації розгляду судових справ.

3. Помічник судді за дорученням судді (головуючого у судовій колегії) може за відсутності секретаря судового засідання здійснювати його повноваження. Під час здійснення таких повноважень помічнику судді може бути заявлено відвід з підстав, передбачених цим Кодексом, для відводу секретаря судового засідання.

1. Помічник судді – це посадова особа, яка перебуває на державній службі, забезпечує виконання суддею відповідних повноважень та сприяє здійсненню правосуддя. Кожен суддя має помічника, основними повноваженнями якого в процесі є підготовка та організаційне забезпечення процесу.

2. З метою виконання покладених на помічника судді функцій щодо підготовки та організаційного забезпечення судового процесу він наділяється правами і обов'язків передбачених Положенням про помічника судді суду загальної юрисдикції. Окрім цього помічник судді бере участь в оформленні судових справ, за дорученням судді готує проекти запитів, листів, інших матеріалів, пов'язаних із розглядом конкретної справи, виконавчих документів; здійснює оформлення копій судових рішень для направлення сторонам у справі та іншим учасникам справи відповідно до вимог процесуального законодавства, контролює своєчасність надсилання копій судових рішень. Також помічник судді може виконувати інші доручення судді, що стосуються організації розгляду судових справ.

3. Помічник судді у судовому процесі може замінити секретаря судового засідання у разі його відсутності. Дані повноваження він може виконувати за дорученням судді або головуючого у судовій колегій. У такому випадку він набуває процесуального становища секретаря судового засідання та йому може бути заявлено відвід з підстав, передбачених ст. ст. 36, 38 ЦПК України.

Стаття 67. Секретар судового засідання

1. Секретар судового засідання:

1) здійснює судові виклики і повідомлення;

2) перевіряє, хто з учасників судового процесу з'явився в судове засідання, хто з учасників судового процесу бере участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, і доповідає про це головуючому;

3) забезпечує контроль за повним фіксуванням судового засідання технічними засобами і проведенням судового засідання в режимі відеоконференції;

4) забезпечує ведення протоколу судового засідання;

5) забезпечує оформлення матеріалів справи;

6) виконує інші доручення головуючого, що стосуються розгляду справи.

2. Секретар судового засідання може уточнювати суть процесуальної дії з метою її правильного відображення в протоколі судового засідання.

3. Секретар судового засідання виконує обов'язки судового розпорядника у випадку його відсутності.

1. Секретар судового засідання – це посадова особа апарату суду, яка перебуває на державній службі та сприяє суду у здійсненні правосуддя через організаційно-технічне забезпечення судового процесу. Зокрема, секретар судового засідання здійснює судові виклики і повідомлення; перевіряє, хто з учасників судового процесу з'явився в судове засідання, хто з учасників судового процесу бере участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, і доповідає про це головуючому; забезпечує контроль за повним фіксуванням судового засідання технічними засобами і проведенням судового засідання в режимі відеоконференції; забезпечує ведення протоколу судового засідання; забезпечує оформлення матеріалів справи. Також секретар судового засідання може виконувати інші доручення головуючого, що стосуються розгляду справи.

2. Ведення протоколу судового засідання є однією з основних завдань секретаря судового засідання. Особливо важливими є правильність та повнота відображення ходу розгляду справи у протоколі. У разі незрозумілості або неточностей, секретар судового засідання може уточнювати суть процесуальної дії з метою її правильного відображення в протоколі судового засідання. У разі наявності підстав передбачених ст.ст. 36, 38 ЦПК України секретарю судового засідання може бути заявлено відвід, або він зобов'язаний заявити самовідвід.

3. Секретар судового засідання виконує обов'язки судового розпорядника у випадку його відсутності. Одночасно з виконанням функцій секретаря судового засідання, якщо відсутній судовий розпорядник, секретар може виконувати функції судового розпорядника. Йому не може бути заявлено відвід як судовому розпоряднику.

Стаття 68. Судовий розпорядник

1. Судовий розпорядник:

1) забезпечує належний стан залу судового засідання і запрошує до нього учасників судового процесу;

2) з урахуванням кількості місць та забезпечення порядку під час судового засідання визначає можливу кількість осіб, які можуть бути присутні у залі судового засідання;

3) оголошує про вхід і вихід суду із зали судового засідання та пропонує всім присутнім встати;

4) слідкує за додержанням порядку особами, присутніми у залі судового засідання;

5) виконує розпорядження головуючого про приведення до присяги перекладача, експерта;

6) під час судового засідання приймає від присутніх у залі учасників судового процесу документи та інші матеріали і передає до суду;

7) запрошує до залу судового засідання свідків та виконує вказівки головуючого щодо приведення їх до присяги;

8) виконує інші доручення головуючого, пов'язані зі створенням умов, необхідних для розгляду справи.

2. Вимоги судового розпорядника, пов'язані з виконанням обов'язків, зазначених у частині першій цієї статті, є обов'язковими для учасників судового процесу та інших осіб, присутніх у залі судового засідання.

3. Скарги на дії чи бездіяльність судового розпорядника розглядаються судом у цьому самому процесі.

1. Судовий розпорядник – це посадова особа апарату місцевого суду, статус якої визначається Законом України «Про державну службу», яка забезпечує створення умов необхідних для розгляду справи. Зокрема, судовий розпорядник забезпечує належний стан залу судового засідання і запрошує до нього учасників судового процесу; з урахуванням кількості місць та забезпечення порядку під час судового засідання визначає можливу кількість осіб, які можуть бути присутні у залі судового засідання; оголошує про вхід і вихід суду із зали судового засідання та пропонує всім присутнім встати; слідкує за додержанням порядку особами, присутніми у залі судового засідання; виконує розпорядження головуючого про приведення до присяги перекладача, експерта; під час судового засідання приймає від присутніх у залі учасників судового процесу документи та інші матеріали і передає до суду; запрошує до залу судового засідання свідків та виконує вказівки головуючого щодо приведення їх до присяги та ін.

2. Коментована частина статті встановлює обов'язок учасників судового процесу та інших осіб, присутніх у залі судового засідання підкорятися вимогам судового розпорядника щодо дотримання порядку в залі судового засідання. Порушення вказаних вимог є підставою застосування заходів процесуального примусу.

3. Скарги на дії чи бездіяльність судового розпорядника розглядаються судом у цьому самому процесі. З даного питання суд постановляє відповідну ухвалу.

Стаття 69. Свідок

1. Свідком може бути кожна особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи.

2. Свідок зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом у визначений час і дати правдиві показання про відомі йому обставини. За відсутності заперечень учасників справи свідок може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції. Суд може дозволити свідку брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції незалежно від заперечень учасників справи, якщо

свідок не може з'явитися до суду через хворобу, похилий вік, інвалідність або з інших поважних причин.

3. У разі неможливості прибуття до суду та участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції за викликом суду свідок зобов'язаний завчасно повідомити про це суд.

4. Свідок має право давати показання рідною мовою або мовою, якою він володіє, користуватися письмовими записами, відмовитися від давання показань у випадках, встановлених законом, а також на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду.

1. Свідок у цивільному процесі – це особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи. Свідком може бути будь-яка особа, без обмеження віку. Основний критерій участі особи у якості свідка в цивільному процесі – це володіння інформацією про обставини, що стосуються справи, яка розглядається судом. Виклик свідка здійснюється за заявою учасника справи, а його показання є одним із засобів доказування.

2. У разі набуття процесуального становища свідка, така особа зобов'язана з'явитися до суду за його викликом у визначений час і дати правдиві показання. Показання свідка – це повідомлення про відомі йому обставини, які мають значення для справи. У цивільному процесі свідок може брати особисту участь у судовому засіданні або в режимі відеоконференції. Участь свідка у судовому засіданні у режимі відеоконференції допускається за умов відсутності заперечень щодо цього учасників справи. Незалежно від наявності заперечень учасників справи, суд може дозволити свідку брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, якщо він не може з'явитися до суду через хворобу, похилий вік, інвалідність або з інших поважних причин.

3. Якщо свідок, у встановлений час, не може прибути до суду та взяти участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції він зобов'язаний завчасно повідомити про це суд. У разі неповідомлення суду та неявки з поважних причин у судове засідання суд вирішує питання про привід свідка відповідними органами Національної поліції України.

4. У цивільному процесі свідок має право давати показання рідною мовою або мовою, якою він володіє. Також свідок має право користуватися письмовими записами, однак, лише в тих випадках, якщо його показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими даними, які важко зберегти в пам'яті. Ці записи подаються судові та учасникам справи і можуть бути приєднані до справи за ухвалою суду. У випадках встановлених ст. 71 ЦПК України свідок має право відмовитися від показань. Відмова від давання показань приймається судом шляхом постановлення ухвали. Свідку у зв'язку з викликом до суду відшкодовуються витрати, що пов'язані з переїздом до іншого населеного пункту та наймом житла, а також виплачується компенсація за втрачений заробіток чи відрив від звичайних занять.

Стаття 70. Особи, які не можуть бути допитані як свідки

1. Не можуть бути допитані як свідки:

1) недієздатні фізичні особи, а також особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі і не здатні через свої фізичні або психічні вади правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати показання;

2) особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з наданням професійної правничої допомоги або послуг медіації під час проведення позасудового врегулювання спору,– про такі відомості;

{Пункт 2 частини першої статті 70 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1875-IX від 16.11.2021}

3) священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих;

4) судді та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, або про інформацію, що стала відома судді під час врегулювання спору за його участю;

5) інші особи, які не можуть бути допитані як свідки згідно із законом чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, без їхньої згоди.

2. Особи, які мають дипломатичний імунітет, не можуть бути допитані як свідки без їхньої згоди, а представники дипломатичних представництв – без згоди дипломатичного представника.

1. У цивільному процесі недієздатні особи не можуть бути допитані як свідки тільки у випадку, якщо вони не здатні через свої фізичні або психічні вади правильно сприймати обставини, що мають значення для справи, або давати показання. Так само і особи, які перебувають на обліку чи на лікуванні у психіатричному лікувальному закладі. Також забороняється допит як свідків певних категорій осіб: особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з наданням професійної правничої допомоги або послуг посередництва (медіації) під час проведення позасудового врегулювання спору,– про такі відомості; священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих; судді та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, або про інформацію, що стала відома судді під час врегулювання спору за його участю; інші особи, які не можуть бути допитані як свідки згідно із законом чи міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, без їхньої згоди.

2. Особи, які мають дипломатичний імунітет (дипломатичні керівники та працівники дипломатичних установ) можуть бути допитані як свідки тільки за їх згодою. Представники дипломатичних представництв можуть бути допитані як свідки тільки за згодою дипломатичного представника (посла, посланника або повіреного у справах).

Стаття 71. Відмова свідка від давання показань

1. Фізична особа не має права відмовитися давати показання, крім показань щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, над якою встановлено опіку чи піклування, член сім'ї або близький родич цих осіб), які можуть тягнути юридичну відповідальність для нього або таких членів сім'ї чи близьких родичів.

2. Особа, яка відмовляється давати показання, зобов'язана повідомити причини відмови.

1. Коментована стаття встановлює імунітет свідка – це право свідка, у передбачених цивільним процесуальним законодавством випадках, відмовитися від давання

показань. За загальним правилам, будь-яка фізична особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи не має права відмовитися давати показання. Особа звільняється від обов'язку давати показання, якщо вони стосуються її, членів сім'ї чи близьких родичів (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, над якою встановлено опіку чи піклування, член сім'ї або близький родич цих осіб), які можуть тягнути юридичну відповідальність для нього або таких членів сім'ї чи близьких родичів.

2. Якщо особа, відмовляється давати показання вона зобов'язана повідомити суду причини відмови.

Стаття 72. Експерт

1. Експертом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи.

2. Експерт може призначатися судом або залучатися учасником справи.

3. Експерт зобов'язаний дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому питання.

4. Експерт зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом та роз'яснити свій висновок і відповісти на питання суду та учасників справи. За відсутності заперечень учасників справи експерт може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції.

5. Експерт не має права передоручати проведення експертизи іншій особі.

6. Експерт має право:

1) ознайомлюватися з матеріалами справи;

2) заявляти клопотання про надання йому додаткових матеріалів і зразків, якщо експертиза призначена судом;

3) викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання;

4) бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предмета і об'єктів дослідження;

5) для цілей проведення експертизи заявляти клопотання про опитування учасників справи та свідків;

6) користуватися іншими правами, що надані Законом України «Про судову експертизу».

7. Експерт має право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з проведенням експертизи і викликом до суду.

8. Призначений судом експерт може відмовитися від надання висновку, якщо надані на його запит матеріали недостатні для виконання покладених на нього обов'язків. Заява про відмову повинна бути вмотивованою.

1. Експертом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, необхідними для з'ясування відповідних обставин справи та надання висновку з досліджуваних питань.

2. Експерт може призначатися судом або залучатися учасником справи. При призначенні експертизи судом експерт або експертна установа обирається сторонами за взаємною згодою, а якщо такої згоди не досягнуто у встановлений судом строк, експерта чи експертну установу визначає суд. Суд з урахуванням обставин справи має право визначити експерта чи експертну установу самостійно.

3. Експерт зобов'язаний дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому питання. Під висновком експерта розуміють докладний опис

проведених експертом досліджень, зроблені у результаті них висновки та обґрунтовані відповіді на питання, поставлені експертові.

4. Якщо при дослідженні в суді висновку експерта у суду чи учасників справи виникають питання суд постановляє ухвалу про виклик експерта. Експерт зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом та роз'яснити свій висновок і відповісти на питання суду та учасників справи. За відсутності заперечень учасників справи експерт може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції.

5. Оскільки експерт, який призначається для проведення експертизи попереджається про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок та за відмову від проведення експертизи без поважних причин він несе особисту відповідальність за хід і результати експертизи. Тому ЦПК України встановлює заборону експертові передоручати проведення експертизи іншій особі

6. Особа, яка набуває процесуального становища експерта наділяється комплексом процесуальних прав, які сприяють виконанню своїх функції. Зокрема, у цивільному процесі експерт має право ознайомлюватися з матеріалами справи; заявляти клопотання про надання йому додаткових матеріалів і зразків, якщо експертиза призначена судом; викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання; бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предмета і об'єктів дослідження; для цілей проведення експертизи заявляти клопотання про опитування учасників справи та свідків та користуватися іншими правами, що надані Законом України «Про судову експертизу».

7. Експерт має право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з проведенням експертизи і викликом до суду. Експерт отримує винагороду за виконану роботу, пов'язану зі справою, якщо це не входить до його службових обов'язків. Витрати експерта пов'язані із викликом до суду включають витрати на переїзд до іншого населеного пункту та найм житла.

8. За загальним правилом, експерт не може відмовитися від проведення експертизи та надання висновку за винятком випадку, якщо надані на його запит матеріали недостатні для виконання покладених на нього обов'язків. Відмова надати висновок подається до суду у письмовій формі і повинна бути вмотивованою.

Стаття 73. Експерт з питань права

1. Як експерт з питань права може залучатися особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права. Рішення про допуск до участі в справі експерта з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом.

2. Експерт з питань права зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом, відповідати на поставлені судом питання, надавати роз'яснення. За відсутності заперечень учасників справи експерт з питань права може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції.

3. Експерт з питань права має право знати мету свого виклику до суду, відмовитися від участі у судовому процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями, а також право на оплату послуг та на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду.

1. У цивільному процесі у якості експерта з питань права може залучатися особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права. Експерт

з права допускається до участі у справі за ухвалою суду. Його висновок долучається до матеріалів справи за клопотанням учасників справи у двох випадках: щодо застосування аналогії закону чи аналогії права; щодо змісту норм іноземного права згідно з їхнім офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі.

2. Після постановлення ухвали суду про допуск до участі в справі експерта з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи він набуває відповідного процесуального становища. З цього моменту він зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом, відповідати на поставлені судом питання, надавати роз'яснення. За відсутності заперечень учасників справи експерт з питань права може брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції.

3. Експерт з питань права має право знати мету свого виклику до суду. Також він може відмовитися від участі у судовому процесі, якщо він не володіє знаннями з яких слід надати висновок. Експерт з питань права має право на оплату послуг та на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду.

Стаття 74. Спеціаліст

1. Спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, необхідними для застосування технічних засобів, і призначена судом для надання консультацій та технічної допомоги під час вчинення процесуальних дій, пов'язаних із застосуванням таких технічних засобів (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо).

2. Допомога та консультації спеціаліста не замінюють висновок експерта.

3. Спеціаліст зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом, відповідати на поставлені судом питання, надавати консультації та роз'яснення, у разі потреби надавати суду іншу технічну допомогу. За відсутності заперечень учасників справи спеціаліст може брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції.

4. Спеціаліст має право знати мету свого виклику до суду, відмовитися від участі у судовому процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями та навичками, звертати увагу суду на характерні обставини чи особливості доказів, а також право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду.

1. Суд залучає для участі у судовому процесі спеціаліста у випадках коли виникає потреба у вчиненні таких процесуальних дій як фотографування, складання схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо. Спеціаліст – це особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками, необхідними для застосування технічних засобів, і призначена судом для надання консультацій та технічної допомоги під час вчинення процесуальних дій, пов'язаних із застосуванням таких технічних засобів.

2. У судовому процесі спеціаліст надає допомогу та консультації суду щодо застосування тих чи інших технічних засобів на основі спеціальних знань. Однак вони не замінюють висновок експерта і не є окремим засобом доказування.

3. З моменту постановлення ухвали суду про залучення у процес, спеціаліст зобов'язаний з'явитися до суду за його викликом, відповідати на поставлені судом питання, надавати консультації та роз'яснення, у разі потреби надавати суду іншу технічну допомогу. За відсутності заперечень учасників справи спеціаліст може брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції.

4. Спеціаліст має право знати мету свого виклику до суду. Він може відмовитися від участі у судовому процесі, якщо не володіє відповідними знаннями та навичками, звертати увагу суду на характерні обставини чи особливості доказів. Також спеціаліст має право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду.

Стаття 75. Перекладач

1. Перекладачем може бути особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється цивільне судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного чи письмового перекладу з однієї мови на іншу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими.

2. Перекладач допускається ухвалою суду за заявою учасника справи або призначається з ініціативи суду.

Участь перекладача, який володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими, є обов'язковою при розгляді справи, одним із учасників якої є особа з порушенням слуху. Кваліфікація такого перекладача підтверджується відповідним документом, виданим у порядку, встановленому законодавством.

3. Перекладач зобов'язаний з'являтися до суду за його викликом, здійснювати повний і правильний переклад, посвідчувати правильність перекладу своїм підписом на процесуальних документах, що вручаються сторонам у перекладі на їхню рідну мову або мову, якою вони володіють. За відсутності заперечень учасників справи перекладач може брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції.

4. Перекладач має право задавати питання з метою уточнення перекладу, відмовитися від участі у цивільному процесі, якщо він не володіє достатніми знаннями мови, необхідними для перекладу, а також на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду.

1. Суди гарантують право учасникам судового процесу на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють. Так, учасники судового процесу, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, мають право робити заяви, надавати пояснення, виступати в суді і заявляти клопотання рідною мовою або мовою, якою вони володіють, користуючись при цьому послугами перекладача. Перекладачем може бути особа, яка вільно державною мовою та іншою мовою, знання якої необхідне для усного чи письмового перекладу з однієї мови на іншу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими.

2. Питання про допуск або призначення перекладача вирішується шляхом постановлення ухвали. Перекладач допускається ухвалою суду за заявою учасника справи або призначається з ініціативи суду. Якщо одним з учасників справи є особа з порушенням слуху то участь перекладача, який володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими, є обов'язковою. Кваліфікація такого перекладача підтверджується відповідним документом, виданим у порядку, встановленому законодавством.

3. Перекладач зобов'язаний з'являтися до суду за його викликом, здійснювати повний і правильний переклад, посвідчувати правильність перекладу своїм підписом на процесуальних документах, що вручаються сторонам у перекладі на їхню рідну мову або мову, якою вони володіють. За відсутності заперечень учасників справи перекладач може брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції.

4. Перекладач має право задавати питання з метою уточнення перекладу, відмовитися від участі у цивільному процесі, якщо він не володіє достатніми знаннями мови, необхідними для перекладу, а також на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду. Головуючий роз'яснює перекладачу його права та обов'язки, і попереджає перекладача під розписку про кримінальну відповідальність за завідомо неправильний переклад і за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків (ст. 218 ЦПК України).

Глава 5. Докази та доказування

§ 1. Основні положення про докази

Стаття 76. Докази

1. Доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи.

2. Ці дані встановлюються такими засобами:

1) письмовими, речовими і електронними доказами;

2) висновками експертів;

3) показаннями свідків.

Особливості визначення шкоди, завданої у результаті виведення банку з ринку або ліквідації банку на підставі протиправних (незаконних) індивідуальних актів Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, рішень Кабінету Міністрів України особам, які на дату прийняття таких індивідуальних актів або рішень, відповідно, мали статус учасників такого банку, встановлюються Законом України «Про банки і банківську діяльність» та Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

{Частину другу статті 76 доповнено абзацом п'ятим згідно із Законом № 590-IX від 13.05.2020}

У частині 1 коментованої статті надається визначення поняття докази. Законодавець визначає докази як будь-які дані, тобто інформація (в тому числі цифрова), яка надана у формалізованому вигляді прийнятному для обробки автоматичними засобами за можливої участі людини; інформація отримана шляхом дослідження письмових, речових доказів, що зберегли на собі сліди певного впливу/самі є слідами певних подій; одержана в ході проведення експертизи щодо поставлених експертові питань на замовлення учасника справи або на підставі ухвали суду про призначення експертизи; показаннями свідків, які стали очевидцями подій, володіють інформацією щодо обставин на які сторони посилаються в процесі розгляду справи.

Процесуальне призначення доказів – встановлення наявності або відсутності обставин, що мають значення для вирішення справи.

Так відповідно до ч. 2 цієї статті, ці дані встановлюються такими засобами: